Я ЩЕ ПОВЕРНУСЬ

(Повість)

Частина перша

I

Шеф — зовсім уже лисий гладун — має вигляд людини, яка любить життя і добре знає його закони.

— Ну, як посувається робота? — поплескав Куліша по спині. — Ну, ну, не сердься. Ми з тобою виходимо у велику науку.

Потім звернувся до Заболотного:

— А ти що робиш?

— Думаю, Юрію Павловичу.

— Що ж, думай, думай, нам за це гроші платять, — взяв із стільця свій потертий цегляcто-рудий портфель.

Уже біля дверей, щось пригадавши, вибачливо посміхнувся до Заболотного:

— Знаєш, до твоєї статті ніяк руки не доходять. Мабуть, уже з наступного тижня. Привіт бакалаврам! — Широка постать у коричневому костюмі зникла за дверима.

Враз ніби розсунулися і стали на місце стіни вузенької дослідницької: в присутності Ковальського завжди тіснішало.

Куліш занурився в папери, його сутула спина стала ніби горбатою. Жмут сонячного світла падав на чорний витертий костюм, на цупкий картон, що вкривав письмовий стіл. Іноді Куліш підводився, щоб узяти з полиці книжку, й знову скрипів пером, кидав неуважні погляди на Заболотного.

— йому плювати, що в мене закінчується аспірантура, а я ще ні до чого не прийшов.

— Зарано хвилюєшся. На інших кафедрах люди по сім років працюють.

— Гм… Там взагалі кандидатів наук готують за методом грузинських виноробів: чим вино старіше, тим воно краще. Мені б хотілося захистити дисертацію в тридцять…

В колбах завирувало, запінилось, і з їхніх конусних отворів, немов із кратерів, забила густа біла пара. Заболотний кинувся знімати розчини з розжареної плитки.

— Бакалавре, — долинуло від Куліша, — глянь свіжим оком на мою писанину.

Володимир поставив колби, щоб охолоджувались, а сам сів до читання.

Куліш походжав — руки в кишенях — від витяжної шафи й назад. У кругленьких чорних очах непевність. Цікаво, що скаже Заболотний… Цей недавній студент, здається, тямущий хлопець, недарма за нього так ухопився Ковальський. Правда, дещо апатичний, та вже коли наморщить крутого лоба, то напевно скаже щось путнє.

Заболотний підвівся. Підсукані по лікті рукава халата відкривають засмаглі, неначе вкриті поливою, м'язи.

— Непогана робота... І, як на мою думку, цілком придатна для публікації.

— Дякую, бакалавре. Саме це мені й хотілося знати. — Куліш зирнув на годинника. — Ба! Мені за Тонькою в дитсадок бігти!..

Заболотному теж кортіло піти, та він усе ж сів закінчувати літературний огляд.

"Посилання 8. Ану, що це за автор? Ага, якийсь Є. Фінкель. "Сольові системи", переклад з німецької". Раптом йому пригадався бабусин фотоальбом, який він дивився колись у дитинстві. "Фото Фінкеля, Санкт-Петербург" — було розмальовано на звороті цупкої фотокартки з солдатом у довгій шинелі та кашкетом з кокардою. На суворому обличчі хвацько підкручені вуса. "Бабусю, а що, наш дід був царським офіцером?" — "Ні, ні, дай сюди". Вона сховала фотокартку в шух-ляду, під білизну. "Ба, а ким він був?" Стара порадила, аби краще вчив уроки і не допитувався. Вже потім, коли приїхав на перші канікули, якось сказала, майже пошепки, — твій дід був півчим при імператорі. Він тоді довго сміявся і з бабусиної родової таємниці, і з самого слова "імператор". Мабуть же, дід Сава мав гарний голос... А тут, як у хворого півня. "Знову цвіту-у-у-ть кашта-а-ани..." Гидко слухать. Ще в коридорі почують. А втім, можна дерти горлянку: нікого немає... Так на чому він зупинився? Ага, "Сольові системи", Є. Фінкель. Треба замовити в бібліотеці. А чи не родич він того Фінкеля із Санкт-Петербурга, що в 1912 році фотографував імператорського півчого? А дід Сава загинув по-дурному, як казала бабуся. Десь на переїзді коні злякалися потяга й понесли воза по рейках. Машиніст загальмував надто пізно. Залізничне полотно в тому місці було рясно вкрите конвертами. Дід розвозив пошту... Отже, посилання 8. Треба б його в статтю ввести. Шкода, Ковальський її не перевірив. А шеф таки симпатична людина. Лекції читає жваво. Та й на оцінки не скупий. І в поводженні немає тієї академічної черствості. Студенти люблять його. Пригадав, як іще на четвертому курсі Ковальський порадив узяти йому замість дипломного проекту дослідницьку тему. Протягом усього п'ятого курсу він днював і

ночував на кафедрі і зробив таки гарну роботу. На захисті шеф сказав, що його робота не дуже-то й різниться від дисертаційної, і того ж дня, після захисту, запропонував подавати документи до нього в аспірантуру…

В гуртожиток Заболотний прийшов десь після десятої. Верховіття торкалося шибок. Здавалось, якась дивовижна кицька дряпає чорними пазурами по склу. Два жовтих квадрати вікна в будинку напроти мигтять, немов велетенські очі.

Розібрав постіль. Інші ліжка порожні. За шафою — купа зошитів, рулони ватманів — усе, що залишилося від студентської колотнечі. Заболотний юркнув під ковдру, поплив у серпневі сутінки, ніби ліг долічерева на тепле днище перекинутого баркаса, що хтозна-відколи лежить на водній станції. Йому примарилося, що він прислухається до плескоту хвиль… Шелестить пісок. Хтось іде берегом. Дівчина. Від вечорового сонця з волосся неначе капає золото, а очі випромінюють блакить. Коли б не шурхіт піску, можна б мати її за уяву, зіткану з дніпрового леготу та проміння. Підійшла ближче, усміхнулась. Чи не та це школярка, яку бачив два роки тому тут, на водній станції?.. Все сиділа тоді на причалі, ногами в воді бовтала, крадькома позирала, як він біля човна порається. "Я знала, що ти повернешся", — казала тепер її посмішка… Вже й сонце розжареною чавунною кулею втопилося в обрії, і місяць розлив топлений бурштин через усе плесо. А вони сиділи, сиділи… Він відчував запах її волосся, відчував невидимі промені, які несуть тепло дівочого тіла. Про щось розмовляли. Та хіба важливо, про що? Відтоді все і почалося.

Коридором протупотів запізнілий студент. Примарливий човен перетворився на рипуче ліжко в порожній кімнаті. Чути було, як дряпається у вікно ніч.

II

Куліш скинув піджак і повісив на спинку стільця. Замість паска, що підтримував колись штани на худих клубах, у нього були нові підтяжки з блискучими защіпками. Перехопивши здивований погляд Володимира, Куліш весело посміхнувся:

— Європа! — і, відтягнувши підтяжку, ляснув себе по животі.

— Але ж і лобур ти, Куліш! — Заболотний взяв сувій рентгенограм, які перед тим розглядав, і пішов до дверей. "Цікаво, що скаже шеф..."

Ковальський саме пив чай, заїдаючи тоненькими бутербродами з голландським сиром. На письмовому столі, крім паперів, лежав цегляcто-рудий портфель.

— Даруйте, Юрію Павловичу, я не знав, що ви обідаєте. — Володимир повернув до дверей.

— Чекай, чекай, що ти хотів?

— Пам'ятаєте, я вам колись казав, що одержав сполуку, утворену при сорбції германію гідроокисом алюмінію? — Заболотний поклав на стіл сувій. — Ось її рентгенограми.

— А-а, пам'ятаю, пам'ятаю. Ти молодець, працюєш. Дай-но. У-у... чудові результати!

Шеф уважно розглядав рентгенограми. Він відкушував шматочки бутерброда, ніби брав на кінчик срібної ложечки варення, старанно пережовував. М'ясисті, але рухливі ніздрі ловили різкуватий запах голландського сиру, й, здавалося, весь його вигляд казав: ми живемо для того, щоб їсти, а не навпаки.

— Розкішні результати! — знову Ковальський. — Візьму додому. Дома, знаєш, ніхто тебе не потурбує, сиди працюй — Раптом похопився, простягнув Заболотному бутерброд — Прийми трохи всередину.

— Дякую, я щойно з буфету… Юрію Павловичу, мені потрібна сіль алюмінію. На кафедрі її немає.

— Ну, це ти вже сам. У нас аспіранти — ділові люди. Де виміняти, де випросити… Всілякі засоби придатні. Тільки не порушуй карного кодексу, — порадив усміхаючись.

На розпашілому обличчі й черепі шефа ластовиння поблідшало, весь він подобрів, сидів широкий біля столу, в доброму гуморі, й Заболотному приємно було сидіти поряд із людиною, яка ніколи не надимала щік у розмові з підлеглими.

…Обтелефонувавши магазини хімреактивів та оббігавши всі хімічні кафедри, повернувся ні з чим. Задушливо пахло хлором. Куліш у халаті порався біля витяжної шафи. Почувши, як грюкнули двері, навскіс глипнув на кислий вид Заболотного:

— Що, не подобається? Так, наука — це тобі не ощадкаса, куди вигідно вкладати себе. Це незручно, невигідно і шкідливо для здоров'я. Коли йдеш у неї, маєш у активі здоров'я, в пасиві невелику стипендію. Якщо ж хочеш чого-небудь досягти, то треба згайнувати десять-п'ятнадцять років безперервної праці. І коли вдало вийдеш до фінішу, в активі — мігрень, серце, печінка та інше, що виправдовується цинічним лозунгом "наука потребує жертв", у пасиві — не потрібні вже тепер "ЕН" карбованців, "ЕМ" копійок.

— Послухай, колего, — сказав Заболотний несподівано діловим тоном, — у мене є до тебе прохання. Можна?

— Давай.

— Припни язика, хоч на півгодини.

— Гаразд, синку, але хто ж, як не я, наставлятиме тебе на шлях істини? Та коли ти наполягаєш… Все ж дозволю собі ще кілька слів: сульфат алюмінію лежить у твоїй шухляді.

Володимир висунув скриньку. На дні в це-лофановій торбинці поблискували дрібні кристали.

— Але ж і зух ти! — Скіфські очі Володимира сяйнули вдячністю.

Заболотний ввімкнув витяжку, і по хвилі в кімнаті посвіжішало. Сів до столу, почав проглядати літературний огляд, який майже написав.

…Ішло на шосту, коли Заболотний, захопивши плащ, подався до інституту. Дерева на проспекті пригасаюче палахкотіли в променях холодного сонця. Ось за верхівками внизу сіріли похмурі плеса Дніпра, спокійні, неначе намальовані, а ген, на протилежному березі, брудно-жовта смуга піску зливалася з мурами приміської ДРЕС, яка стовбурчилась у небо чотирма чорно-білими бовдурами.

Минув літній ресторанчик. А он і Віта. Зупинилася біля хвіртки водної станції — помітила. В руці кленовий лист багряніє триязиким полум'ям.

— Куди підемо сьогодні, Володю?

— "Ми підем, де трави похилі-і…" — проспівав тихенько.

— Ходімо до нас…

Минули міст, який нагадував скелет гігантської багатоніжки, що колись, у довічні часи, переходила Дніпро та й уклякла назавжди ажурними білими ногами у воду.

Віддалік на горі сірів старий п'ятиповерховий будинок, у якому жила Віта.

— Вибачте, що приймаю гостя в такому вигляді.— Невисока, білява жінка обтирала фартухом руки. Коли б не густа мережа з краєчків очей, її можна було сприйняти за Вітину старшу сестру, а не матір. — Прошу, сідайте... Я вже давно просила Віку познайомити з вами.

Володимир сидів у зручному кріслі. Очі повторювали візерунок барвистого килима, що вкривав низьку софу. На стільці біля софи — лляний халатик, мабуть, Вітин. Господиня заспішила на кухню.

Йшов сюди, бентежився, а зараз чимось теплим хлюпнуло в груди. Біла рука обвила шию, і він відчув легенький дотик ще холодних щік.

В коридорі клацнув замок і почулися важкі кроки.

— Батько повернувся з роботи, — тихо шепнула Віта.

...Батько — кремезний, мовчазний чоловік — длубав виделкою салат і, здавалося, не слухав, про що говорить дружина. Глибокі очі на худорлявому обличчі, неначе оповиті їдучим димом доменного цеху, червонилися з боків. На скронях сіріла сивина.

Господиня підкладала смаженю:

— Закінчили інститут і знову вчитесь... Не набридло?

— Навряд чи це можна назвати навчанням. Це скоріше робота. — Відчував незручність, що господар мовчить, але ось піймав на собі його погляд, і цей погляд уже був обважений якоюсь думкою про нього.

— Так і мусить бути, — неначе звертався той до самого себе. — Коли замолоду основної роботи не зробиш — на схилі віку й поготів.

По вечері Віта знову повела його в ту кімнату, де софа з барвистим килимом. Вони стояли в напівтемній кімнаті біля вікна, а з п'ятого поверху бачили широку сіру смугу в сутінках. Важку смугу застиглого олова, яка так не пасувала нуртуючій мелодії Гріга, веселому мигтінню індикаторного вічка радіоли. Дніпро ніби спав важким сном…

Він пішов після десятої, йдучи порожніми вулицями, думав про те, що завтра ж дасть телеграму Миколі Білому, аби той приїхав на весілля. Він думав також про Вітиних батьків; був удячний їм за тактовність, з якою вони підійшли до їхніх з Вітою заручин.

Білий прибіг до загсу захекавшись.

— Кому тут треба — засвідчити, що ти є Володимир Заболотний, а не хто інший? — Від збудженого вилицюватого лиця віяло щирою приязню.

Піднялись на другий поверх. В просторій світлій залі з модерними меблями вже чекало кілька пар. Віта, затамувавши подих, позирала на молодих, що так само, як і вони, очікували на якийсь дуже важливий екзамен. Ось зараз відчиняться двері…

— Просимо молодих, Вікторію Новиченко й Володимира Заболотного, — пролунало урочисто з протилежного боку салону.

Від напруженого чекання Володимир утратив реакцію і якусь мить продовжував стояти, як і стояв.

— Чого, старий, зажурився? Мабуть, пива хочеш? — усміхалися зеленкуваті очі Миколи.

…До Вітиного будинку йшли набережною попід міст. На причалах у сірих хвилях ще гойдалися човни з пласкими днищами, каюки, катерки.

— Тепер ваші почуття пронумеровані, проштамповані й узяті на державний облік, — жартував Білий. — Пам'ятайте про це. Немає вже двох диких коней, але є дружна упряжка.

Крізь широке вікно струмилося ранкове сонячне проміння. Прибираючи розкладушку, Білий зачепив порожню пляшку з-під шампанського. Заболотний, що горілиць спав на софі, повернувся, нерозуміючим поглядом утупився в друга. В його каламутних очах ще стояло вчорашнє весілля з тостами та безперестанним "гірко!".

— Що, старий, не впізнаєш? — сміявся

той. — Це я, Микола Білий, твій друг. Палити тут можна?

— Пали, доки нікого немає.— Заболотний скочив із софи, відчинив кватирку. На підвіконні стояло кілька букетів.

Зайшла Віта.

— Ви вже повставали? — усміхнулась. — Доброго ранку!

— Привіт. — Заболотний торкнувся губами її шовковистого волосся. "Ось вона, твоя блакитноока мрія, ти можеш доторкнутись до неї, стиснути її в обіймах — вона твоя, вона вже не мрія, а дійсність…"

Цієї миті відчув рантом, що, перетворивши мрію на дійсність, залишився без неї, без мрії, ніби спустошений, та щось нове п'янким трунком ударило в скроні…

Снідали втрьох. Білий розповідав про себе. Він працював змінним майстром на коксохімічному заводі.

— …Побачили б ви наше пекло — коксове відділення… Височезні сифони на пек, а зверху вентиля, крани — все чорне й гаряче, а під самим дахом Ханан-апаратник у брезентовій робі — як люцифер, носиться з важким ключем… І безугавний гуркіт насосів, що качають смолу на колону! Старий, там працюють сильні люди!

Білий нарікав, що не має ні хвилини вільного часу: перейшов на комсомольську роботу. Проте Заболотний не йняв віри тим наріканням, бо знав, що та робота Білому до вподоби — він і в інституті її залюбки виконував.

— Друзі, після полудня мені треба їхати, — сказав Микола.

Заболотний зітхнув:

— Шкода. Навіть не встигли поговорити як слід.

В кіоску біля вокзалу Білий купив шашки.

— Візьміть, — простягнув, посміхаючись.

— На біса вони нам? — здивувався Володимир.

— В Індії є такий звичай: молоді перший місяць після шлюбу грають у шашки. Це щоб звикнути одне до одного.

Тишу розкраяв різкий гудок. Поїзд повільно рушив.

III

Куліш критично оглянув Заболотного.

— Об стрілки на твоїх штанях можна порізати палець, — сказав, лукаво примруживши. — Та й сорочка така вже біла, що зір зіпсуєш, коли дивитимешся без захисних окулярів.

Володимир тільки хмикнув у відповідь. В кімнаті приємно пахло. Колега чаклував над колбою з кавою. Він любить каву, мабуть, тому, що в неї можна доливати коньяк.

— Лишилося там щось на дні? — запитав Куліш, маючи на увазі ту пляшку "КВ", що стояла в шафі.

— Мабуть, ще трохи є.

Випивши свою каву, Заболотний став складати до ексикатора зразки осадів, які тиждень уже сушилися в термостаті. Один ненароком вислизнув із рук — на підлозі забіліла пляма.

— Ет!.. Стільки праці пропало! — А ти не хвилюйся. — Чорні очі Куліша блаженно поблискували. — В науці не все гладенько. Бери краще приклад із шефа — той завжди в доброму гуморі.— Однією рукою Куліш відтягував підтяжку й легенько поляскував себе по грудях. — Давай краще доп'ємо залишки коньяку.

— Не хочу, — відмовився Заболотний. — І тобі не раджу.

Та колега вилив у мензурку коньяк і, зазначивши об'єм, порівно розлив у дві склянки.

— Не злись, Володимире, ми вип'ємо за успіх твого досліду. Пропоную тост: щоб усі крапки лежали на прямій!

На порозі з'явилася завідуюча лабораторією — низенька, тілиста жінка з великими лупатими очима. На м'ясистому обличчі чорніла родимка з двома довгими волосинами. Куліш називав її волохатою жабою.

— Що привело вас до нашої келії? — спитав він.

— Ці мені аспіранти! їм все б жарти. — Підозріло повела носом: — Чим це у вас пахне?

— Кавою. Зводите скляночку? Натуральна, — просторікував Куліш.

— Дякую. Не збагну тільки, яке відношення має кава до вашої роботи?

— Найбезпосередніше. Ми на кофейній гущі досліджуємо властивості германію.

Жінка обсмикнула на собі зелену, товсто-плетену кофту.

— Я до вас у справі,— звернулась до Куліша. — Не могли б ви на хвилинку вийти?

— …Звичайна історія, — повернувшись, пояснив Куліш. — Чийсь товстий папа хоче заплатити мені за світло. А ця достойна була посередником.

— Яке світло?

— Той товариш сказав, ученіє — світло, а неученіє — темрява, й прохав допомогти доньці в хімії.

— І скільки ж він тобі плататиме за світло?

— П'ять карбованців за дві години.

— Чимало.

Куліш накинув пальто, яке від багатьох хімчисток добре вже лиснілося, взяв крисатого капелюха й, весело гукнувши "чао!", вийшов.

"Якого біса він байдики б'є? — думав Заболотний. — Аспірантура закінчується через якихось чотири місяці, а він ні кує ні меле..."

Слабо клацнуло реле. В сушильній шафі запалахкотіла зелена контрольна лампочка, ніби вічко в радіолі. Враз попливла в пам'яті знайома мелодія Гріга, немов течія понесла уривки споминів. Вони з Вітою — біля вікна в квартирі її батьків; унизу краєчок сірого скелета-моста й порожні осінні пляжі. Із того вікна він бачив уранці по весіллі стигле сонце, яке ніби обсипалося палаючим кленовим листям. У те вікно він дивиться ось уже тиждень кожного ранку перед тим, як поцілувати Віту й піти на роботу, спостерігає, прокинувшись серед ночі, як бліда рухлива куля місяця протаранює хмари, плескає цитрусовим соком на софу, де вони сплять. Крізь те вікно спостерігатиме весняну повінь, позеленілі острівці, білі вітрильники, що шугатимуть по плесу, немов чайки. Замість постійної, як у термітнику, гуртожитської колотнечі спокійні дбайливі погляди, як колись, дуже давно, коли ще жива була мати. Йому тоді було одинадцять. Він приходив із школи, і його голівку гладила худа, дуже худа рука — мати хворіла на сухоти — імлисті очі її радісно воложились або ж повнились докором, коли в щоденнику з'являлася трійка...

Знову клацнуло реле, контрольна лампочка погасла — температура в сушильній шафі вирівнялась і показувала дев'яносто вісім градусів. Мелодія Гріга обірвалася. Нараз відчув смоктання всередині. Зиркнув на годинника. Обидві стрілки вклякли на цифрі сім — уже давно слід було щось поїсти.

Невдовзі відчуття голоду минуло, й нічого більше не відволікало його уваги. Аркуші в лабораторному зошиті зарябіли колонками цифр, формул, записів.

Наступного дня по обіді Заболотний застав у дослідницькій Івана. Поряд з Кулішем він здавався ще довшим, ніж є. Широчезні рогові окуляри неначе заважкі для його худого, в ластовинні обличчя. Він палив біля вікна, випускаючи у прочинену кватирку кільця диму.

Привіталися.

Іван зиркнув на годинника:

— Отже, чекатиму на вас із бакалавром о п'ятій. Чув, бакалавре? — Він попрямував до дверей.

— На бенкет нас запрошено, — пояснив Куліш, коли за тим зачинилися двері.— Іван сьогодні дисертацію захищає. Коли маєш бажання, підемо й на захист…

Куліш розповідав, що Іванів шеф щойно по-вернувся зі Штатів, їздив читати лекції в Бостонський університет… Іван у нього тридцятий дисертант…

— Бакалавре, Гнатенко — то особа, зірка першої величини. Його школа відома у всьому світі. Майбутніх аспірантів він відбирає зі студентів. Іван теж, починаючи з третього курсу, працював у нього в гуртку СНТ, а вже на п'ятому мав свої публікації.

…Гості стояли або сиділи по двоє-троє, розмовляли. З сусідньої кімнати долинали пахощі страв. Заболотний непомітно оглянув запрошених. Ось Іванів опонент — його він бачив сьогодні на захисті — зовсім сухий з густим русявим волоссям, щось розповідає, жестикулюючи довгими кощавими руками. Співбесідник—огрядна

людина з лискучим черепом — відкинувся на спинку стільця, уважно слухає.

…—Товариство, я хочу випити за професора Гнатенка, мого вчителя! — Іванове обличчя — мов жар, навіть не видно ластовиння.

Всі підняли келихи.

— Дякую, Ваню. — Професор підвівся. Сірі очі поблискували під скельцями окулярів у тонкій позолоті. Він обвів поглядом гостей, що сиділи тихо, мов на лекції, з пошаною дивились на нього. — Дякую і, в свою чергу, хочу випити за вас, молодих. Адже незабаром прийде час звільнити вам місце. Ви будете нашими спадкоємцями і, як господарі, матимете право судити, яку зі старих речей помістити до музею, а яку вимести на смітник. Не кожному з нас випаде жити після смерті, й тільки той матиме таке право, хто віддасть цьому все своє життя. Ви будете нашими суддями…

Професор говорив тихо, неначе сам до себе. На тлі бронзового обличчя рідке сиве волосся нагадувало білі нитки.

— …Ти, Йване, був одним із здібних аспірантів, але одних здібностей мало. Треба знати, кому віддаєш безсонні ночі та напружені дні. Якщо ти цього не розумієш — ти не вчений. Ти не зможеш гідно представити свою Батьківщину, ім'я якої мусить бути твоїм першим іменем… За молодих учених!

Випили в цілковитій тиші, тільки чулось. як десь на вулиці шелестіли шинами авто.

Було проголошено ще кілька тостів.

Молодші почали виходити. Магнітофон посилав у повітря жваві ритми. Кілька пар уже рухалися посеред вітальні. На дивані сиділи дві літні жінки. Одна казала:

— Яв нього консультувалася. Це людина енциклопедійно грамотна. Таких тепер мало…

Куліш легенько штовхнув Заболотного:

— А наш Ковальський енциклопедійно безграмотний… Таких тепер багато. — його краватка була зсунута, в очах тьмяніла байдужість.

На вулиці яскраво горіли ліхтарі, й з вікна було видно, як навколо них, неначе нічні метелики, мигтять сніжинки. Трохи віддалік голі дерева здавалися чорними тінями, в яких заплуталась темрява.

Куліш знову до Володимира:

— Дивись, він не нагадує тобі лантуха з гарбузами?

На дивані, поряд із двома жінками, вмостився товстий чоловік похилого віку. Він посміхався комусь із танцюючих і легенько в такт притупував ногою.

— З цитатами, — зауважив Іван, щойно підійшовши. — Він захистив кандидатську на цитатництві. Це колись практикувалось. Тепер працює на нашій кафедрі.

— Що він у вас робить? — поцікавився Куліш.

— Трохи читає лекції, трохи керує науковою роботою, а взагалі, як кажуть, стирає протиріччя між розумовою та фізичною працею: мало рухається і ні про що не думає…

Була десята година вечора. Заболотний ішов бульваром і поволі відчував, як зникає сп'яніння. Лави, на котрих іще недавно сиділи закохані, тепер були притрушені товстим шаром пухкого снігу. "Так. Іванові можна позаздрити... Все, як каже Куліш, залежить від щасливого або нещасливого розкладу. майже так само, як у преферансі. В нього шеф досвідчений учений. А що в мене? Навіть прості реактиви, та й ті треба вимінювати". Заболотний пригадав, як блискуче тримався на захисті Іван. Чи й у нього буде такий день, коли він запросить на захист, а потім на бенкет своїх друзів, потелефонує батькові. Щось тепле розлилося всередині. А як радітиме Віта, теща, тесть. Особливо тесть, він не буде верзти зайвого, його спокійний погляд скаже багато більше...

Під ногами уїдливо рипів сніг, ніби знущався з його думок. "Дурень думкою багатіє", — раптом обірвав себе й озирнувся, чи. бува, ніхто не підслуховує. Велетенські шахові дошки-кам'яниці байдуже дивились па нього чорно-жовтими квадратами вікон.

IV

Ішло на дванадцяту. Куліш щойно з'явився.

— Головне, бакалавре, в науковій роботі — то план, — оголосив він. — Без плану людина безпритульна... Ти можеш його й не виконувати, проте мати повинен. До речі, у кого ти брав бланк індивідуального плану?

Заболотний підвів голову від паперів:

— У Ковальського в кабінеті.

За Кулішем грюкнули двері. По хвилі він вернувся, якось дивно посміхаючись: чи то загадково, чи то іронічно. В руках вертів довгого ключа.

— Ходімо на хвилинку, дещо тобі покажу. Заболотного та дивна посмішка насторожила. Він подався слідом.

Куліш зупинився біля кабінету Ковальського, встромив ключ у двері:

— Заходь. У директора Ковальського хоч і немає зараз бланків індивідуальних планів, проте в нього є дещо інше, що може тебе зацікавити. — Куліш узяв із письмового столу грубий стос паперу. — На, ось проглянь, це його докторська.

Заболотний почав перегортати аркуші. В одній із глав подавався чи не весь експериментальний матеріал, який він, Заболотний, зробив за півтора року, навіть свіжі рентгенівські результати, що зняв йому Іван! Все те було взято із недавніх статей і описане майже словами Заболотного. Володимир відчув, як щось важко гупає йому в скроні.

Куліш усе ще посміхався, але то була співчутлива посмішка.

— Розумієш ситуацію? — взяв у Заболотного аркуш і, підрівнявши, поклав на місце.

— Розумію.

Заболотний раптом відчув задуху в цьому просторому кабінеті, де завжди пахне чаєм. йому захотілося на водну станцію: сісти в шлюпку, в якій не сидів майже рік, і гребти, гребти, хмеліти від свіжого повітря. Зараз дибиться, лютує дідуган; бо шарпають його лихі сніговійні вітри, а сіре небо не дає воді блакиті. Особливо могутні хвилі під мостом, на середині, де човника жбурляє, немов паперовий кораблик.

Не чекаючи на Куліша, Заболотний поспішив у дослідницьку і вже по хвилі йшов зодягнений засніженою вулицею до Дніпра. В голові карбувалося тільки одне питання: як він міг? Як він міг?

На Дніпро насувалася крижана блокада, стискаючи його з берегів білою кромкою.

Набережна скінчилась, і Володимир брів по заметеному снігом піску. Згадалось, як він заходив у справах до Ковальського додому і той зустрічав його у пантофлях та піжамі, завжди приязно і тепло посміхаючись. Заболотний присідав на канапу, й вони гомоніли про всяку всячину з цим літнім балакуном, ніби то й не його науковий керівник, а звичайний собі приятель, якого цікавить абсолютно все, починаючи з останнього польоту на Місяць і кінчаючи західнодонбаськими покладами кам'яного вугілля. "Ковальський! Юрій Павлович Ковальський! Якого мало не обожнюють студенти, який ніколи не копилить губу в розмові з підлеглими, який сам запро-понував йому вступити до аспірантури!.."

Тільки пізно ввечері Заболотний повернувся додому. Пальці на руках і ногах задубіли, але він на те не зважав, бо й душа йому задубіла. Віта, уздрівши його посиніле обличчя, ні про що не розпитувала, мовчки принесла вечерю. Та він ні до чого не доторкнувся, тільки випив склянку гарячого молока.

V

Попільничка на стільці, що біля софи, повна недопалків. Крізь заширмлене вікно ледь цідиться денне світло.

"Чи не пора взятися до справи? — почувся чийсь дуже знайомий голос. — Адже останнім часом ти досліджував цікаві речі. Ну повалявся трохи вдома, але ж навіщо так нудьгувати?"

Це був голос його бабусі, що виринув із пам'яті. Вона стоїть над ліжком і говорить щось заспокійливе. Собаки вночі розідрали його двох білих кроликів із блискучими червоними очима. Вранці він знайшов у

дворі лише шмаття скривавленого пуху. Він пролежав тоді у гарячці два дні…

"Твої ж досліди стали досконалішими, з ґрунтовною теоретичною підвалиною…"

"Що ти мене заспокоюєш? — обізвався до бабусиного голосу. — Все одно Ковальський забирає весь мій матеріал для своєї докторської. А це значить, що півтора року напруженої праці загуло в трубу".

До кімнати нечутно зайшла теща. Поставила на стілець склянку кави.

— Про що ти весь час думаєш, Володю?

— Про смисл буття, — кисло посміхнувся.

— То був завше енергійний, а тепер якийсь кволий. Стаєш песимістом?

— Песиміст, Надіє Петрівно, це той же оптиміст, але з життєвим досвідом.

Раптом здалося, що в ньому десь сидить Куліш і відповідає, замість нього. Заболотний підвівся з софи, взяв обома руками гарячу склянку.

— Дякую, Надіє Петрівно… Гарно пахне. Теща розуміюче кивнула, вийшла. "Так, наука — це тобі не ощадкаса, куди вигідно влаштовувати себе, — все настирливіше й настирливіше випинався з нього Куліш. — Це незручно, невигідно й шкідливо для здоров'я…" Змушував себе не думати взагалі ні про що, але думки все ж просочувалися, мов іржа.

Він скочив із софи, розширмив вікно. Над Дніпром на диво чисте пообіднє небо, бездонне й синє. Міст білий, немов відлитий із гіпсу, й сніг, сніг блискотить на осонні… Враз заіскрилося в душі.

"Дурниці. Не все ще втрачено, — бадьоро забила свіжа думка. — Експеримент майже закінчено, отже треба писати. За два, нехай за три місяці напишу й покажу директорові Ковальському, — посміхнувся, піймавши себе на думці, що назвав шефа директором. — Нехай тоді спробує зі мною не рахуватись". Заболотного раптом охопила така завзя-тість, якої він давно вже в собі не відчував. Пошкодував, що вже кінець дня.

Нічний холод ще ховався в затінку будинків, та сонячні промені визолотили дахи верхівки дерев. Володимир заглянув до газетного кіоску на розі. "О, та ще й восьмої немає". Відчував шалений приплив енергії, навіть легеньке тремтіння, яке можна порівняти хіба що з тим, коли він сидів за веслами напоготові, очікуючи сигналу. Тільки зараз супротивник—не весляр із іншого вузу, а його шеф. "Працювати, працювати, працювати…" — лунало в мозкові в такт рипінню снігу… Як здивувалася вчора Віта, прийшовши з роботи й заставши його бадьорим і дотепним. Зараз іще ніс на собі тепло ЇЇ обіймів.

Біля інституту наздогнав Івана. Той чимчикував — руки в кишені. З-під пелехатої, сірої вушанки лише поблискували окуляри та стирчав тонкий ніс.

— Салют! — обізвався Іван на привітання. — Не звик бачити тебе так рано.

— Період нудьги скінчився. Стаю до роботи.

— Давно б… — Іван повернув на свою кафедру.

...Заболотний підвів голову від журналу, втупився в стіну, де висів портрет Писаржевського. "Оптимальні умови сорбції... Але що вони дадуть без розуміння самого процесу? А що, як дослідити властивості сполуки, утвореної при сорбції германію гідроокисом алюмінію? Може, це й допоможе з'ясувати хімізм? Гай, гай, як багато знаків запитання. А ти, шановний, гадав, що все зроблено й залишається лише глави писати?.."

Сутеніло. Куліша вже з годину як не було в дослідницькій. Заболотний ввімкнув світло. Боляче різонуло натомлені очі. "Коли спати щодоби по шість годин, та дві години на їжу й переїзди до інституту й додому, залишається шістнадцять годин. Нехай ще годину відкинути. Отже, залишається п'ятнадцять. Вдень, коли вештається Ковальський, ставитиму контрольні досліди, а ввечері — писатиму. Писати, писати, і хай іде до дідька Куліш зі своїм скімленням. Сьогодні мало не піддався його настрою".

Простягнув руки до спіралі електроплитки, навіть не одразу відчув задубілими пальцями тепло. Він міркував, що це єдине слушне рішення — інакше й бути не може.

І він працював. Уже через тиждень помітив чималі зрушення. Другу, після літературного огляду, главу майже було закінчено. Куліш, який кілька разів робив спроби нав'язати йому розмову і замовкав, наштовхуючись на мовчання та колючий погляд, якось зауважив із сумною іронією в голосі: "Послухай-но, жокею, у твого коня, здається, наймізерніші шанси дістатися першим фінішу". Заболотний на те не зважив; перед ним стояла ясна мета, а завзятості йому не позичати. Правда, прикро було бачити докір у Вітиних очах, коли він пізно приходив з роботи. Та й у тещі на обличчі вже бракувало того тепла, що було раніше, її все ще муляв той випадок, коли він пізно повернувся з Іванового бенкету.

VI

Була субота.

Віта ловила щонайменший шурхіт за дверима. Ось-ось мав прийти Володимир. Понад чотири місяці вони жили в них — батьки самі запропонували. А чому б і ні? їм вистачає однієї кімнати. Он її подруга, що торік вийшла заміж, ще й досі живе з чоловіком у різних місцях — вона в батьків, він у гуртожитку. Одне до одного в гості ходять… Занепокоєно позирала на годинник: скоро дев'ять, а його все немає. Може, пішов у гуртожиток забрати свої речі, тому й затримується? А вона так поспішала додому. В кінці роботи сиділа в копіювальній, як на шпильках — була певна, що Володимир уже очікує на неї.

Почулося клацання замка. Вона кинулася в сіни. Володимир стояв стомлений, нерішучий, ніби завітав тільки на хвилинку і ждав, поки запросять до господи. Пригорнулась до нього і відчула, що пальто на ньому мокре — надворі йшов сніг.

— Чому так пізно? — запитала стурбовано.

— Робота… — Заболотний скинув пальто, попрямував до софи.

— А я хотіла з тобою в кіно… — Вона сіла поруч і, поклавши руки йому на плечі, зазирнула в очі.— Підемо? На останній сеанс іще встигнемо.

На мить здалося, неначе поряд сидить якась чужа жінка в тоненькій ситцевій сукенці. Сидить і йому, серйозній людині, говорить несерйозні речі.

— Я стомився, Віто, — легенько пригорнув її.—Давай іншим разом. Відсунулась. Очі скривджено спалахнули.

— І так завжди. То тобі немає часу, то ти стомився… — Відвернулася до вікна й напружено стала вдивлятися в темряву. — Як дружина, я маю право на твою увагу?

Заболотний мовчав. "Я ж не гуляю, — майнула думка, — і не пиячу. Про яку увагу йдеться? Що в кіно не ходжу? Так немає ж часу!"

— Залізти в черепашачий панцир і мовчати — це найпростіше. Я питаю, в мене є право на твою увагу? — знову запитала Віта.

— Помовч, — порадив тихо.

Очі її раптом сипнули дрібними синіми іскрами. Вона схопила зі столу тарілку й жбурнула на підлогу.

Він підняв черепок.

— Муліт. Три алюміній два о три на два сі о два… — глянувши на злом, коментував із виглядом експерта. — Класичний спосіб розв'язання сімейного конфлікту.

Це ще більше розпалило її.

— Ти, ти… — силкувалася щось сказати. Вмить схопив її на руки. Вона пручалася, щось безладно кричала, а він, як малу дитину, носив, гойдаючи, по кімнаті. Нарешті притихла, й Заболотний відчув, як руки обвились навколо його шиї. Він міцно поцілував в палаючі губи, поставив на підлогу. Зайшла теща.

— Що у вас тут за гамір?

— Нічого, мамо, тарілку ось упустила, — мовила винувато.

— Приділив би їй трохи уваги… — докірливо глипнула на Заболотного.

— Вже почав приділяти, — відказав.

— …Не можна ж весь час віддавати роботі. У тебе є дружина. Вона, бідна, весь вечір чекає на тебе, нудиться… Сідай поїж, та сходіть у кіно.

…З кіно поверталися порожньою набережною. Дніпро вже засклився кригою, нахурделило кучугури на березі, позникали човни з причалів, лише старий баркас горбився гори-черева, підпираючи одним боком чималий замет, та ген-ген у північному небі блимотіли з того боку Дніпра на дресівських димарях вогні.

— Розумієш, Ковальський забрав наш експериментальний матеріал до своєї докторської. Мені не шкода, але виявляється, коли він захистить докторську, я не матиму права на кандидатську. Я мушу зробити мою дисертацію швидше, ніж він захистить свою. Тоді ніхто не матиме збитків, ні він, ні я.

— Кинув би ти, Володю, цю науку. Ну що тебе в ній принаджує? Сказати, платню добру отримуєш, так ні… А працюєш, як робот.

— Платня тут ні до чого. Та й навряд чи я зможу займатися чимось іншим… Коли щиро, мені навіть подобається така напруженість, як зараз.

— Не розумію, яка в цьому романтика. Ти ж не завжди встигаєш навіть поїсти. Л прийдеш додому, ляжеш — і тут же, хоч гармати коти…

— Гарна зима в цьому році,— сказав Заболотний.

— Ну припустимо, що ти чогось доможешся. Але ж це буде не через рік і навіть не через два. А роки, Володю, минають… Нехай потім ти

будеш ученим, професором, але ж молодим ти вже ніколи не будеш. Реакція життя тече лише в одному напрямку, як кажете ви, хіміки. В одному!

Володимир стромив руки в кишені ц, здавалося, не чув, про що говорить Віта. Він з цікавістю розглядав чорні, порепані стовбури акацій. Гігантська багатоніжка — міст — тепер здавався замурованим довгими ногами в ріку. його мигаючий ліхтарями кілометровий хребет кидав світло на кригу, й воно розливалося калюжами, немов олія, тьмяно поблискувало. Нараз щось розпанахало північну тишу, набігло з-за хмари на хребет, замерехтіло вогниками, заторохтіло, ніби дрижаки пробігли по спині багатоніжки, й по хвилі зникло, тільки долинав дедалі слабший відгомін. Майнула думка, що колись і його потяг прогуркоче над Дніпром, відносячи кудись у безвість від усього звичного й рідного. "Ні, цього не повинно бути. Не повинно!.. — зіщулився від крижаного подиху вітру. Відчував, що не зможе без Дніпра, без цього порепаного сірого баркаса, без вогнів на дресівських димарях, без роботи. "Нехай Ковальський написав свою докторську. Нехай. Але ж це тільки перший варіант. Він її перероблятиме. Ще побачимо, хто закінчить раніше... Шкода, Віта не хоче зрозуміти".

...Віта лежала з розплющеними очима... їй було п'ятнадцять, коли вперше побачила його на водній станції. Він не звертав тоді уваги на біляве дівча, яке часто сиділо на причалі, нишком спостерігаючи, як він порається біля човна. А дівча потихеньку творило собі з нього ідеала — та чи й не ідеал: гарна тренована статура, інтелігентне обличчя, і головне — очі: сірі, з лукавим прищуром. Якось, сідаючи на весла, сказав їй: "Хочеш покатаю?" Вона вмостилася біля стерна, а він гріб. Човен летів стрілою, залишаючи позаду буруни від весел. Майже годину здіймалися міцні м'язи на Володимирових раменах та грудях, аж доки вони знову не зупинилися на причалі. "З тебе вийде непоганий стерновий". Усміхався вже, як давній знайомій.

По тому минуло три роки. Вона коли-не-коли бачила його, але він був з друзями. Правда, не забував кинути "Привіт!". Либонь, мав її все ще за

підлітка. Та одного разу — тоді вже закінчила школу і рік, як працювала, — вона прийшла на берег, і перший, кого побачила, був Володимир. Ім'я — це єдине, що вона про нього знала. Він відпочивав на старому перекинутому баркасі. В його погляді було здивування. Чемно привітався. Вони сиділи дотемна, про щось говорили, а потім він провів її додому.

Віта подумала, що колись таке яскраве щастя зараз ніби вилиняло. Вона щодня поспішає з роботи, аби швидше з ним побачитись, а натомість години терпкого чекання та його стомлений погляд. Він весь час про щось думає, думає... В такі хвилини вона почувається зайвою, поза його думками. Колись, іще студентом, він казав, що вирішив присвятити себе науці. Тоді це їй здавалося романтичним. Вона бувала горда, коли розповідала подругам про нього. Що й казати, їй заздрили й заздрять. Та чи втіха це? Хіба отакі взаємини будуть між ними все життя? Пригадала подругу по роботі — чоловік її теж науковець, проте знаходить час майже щодня приходити за нею... А може, Володимир розлюбив? Подумки глянула на себе збоку. Глянула не своїми очима, а очима чорноволосого інженера з конструкторського відділу, який часто заходив до неї в копіювальну. В тих очах було захоплення... Ні, Володимир не зможе розлюби-ти...

VII

Білі сніжинки-комети полосували нічну порожнечу і скочувалися по теплому склі прозорими краплинами. На мить здалося, що він у батьківській хаті, що йому зараз дванадцять чи тринадцять років. Дитячий погляд все глибше й глибше занурюється в темряву, борсається, намагається осягнути таємницю ночі, таємницю снігу. В хаті пахне картоплею. Бабуся обдирає лушпиння й кладе її паруючу на полив'яну тарелю. Ось-ось має прийти батько з депо, де він працює слюсарем. Бабуся наллє в три блюдця пахучої олії...

Спогад тане, відлітає в ніч. Біля столу темноволоса дівчина в білій кофтині схилилась над аркушем міліметрового паперу. В мензурці букетик гвоздик.

"Отут наші аспіранти, Любо, — пригадав Заболотний. — Проходь, проходь, не соромся. Володимире Кононовичу, ця дівчина — студентка-дипломниця. Познайом її з обставинами, введи в курс справи... Будеш у неї науковим керівником. Ну, я пішов. Привіт бакалаврам".

Ковзнув поглядом по періодичній системі — її недавно повісила Люба — між вікном та витяжною шафою. "Вольфрам. У перекладі — вовча паща... Уран. У Ковальського є кіт Уран. Здоровенний котище — сибірської породи. Любить, коли Ковальський плеще його по боці долонею-оладкою, голосно мурчить, аж сопе від насолоди. А Ковальського дружина кличе Юреком. Ха-ха, Юрек... Дружина — дебела жінка. Обличчя гарне, але мертвотно-бліде, неначе з недопеченого тіста. В університеті працює. Доцент..."

Раптом відчув голод. "Під витяжкою лежить пакунок із їжею. Віта вранці непомітно впхнула в кишеню".

Поклав перед Любою бутерброд.

— Пригощайтесь.

— Дякую. Я вже їла, — сором'язливо блиснула чорними очима. — Одна крапка весь час випадає з графіка. Я вже тричі повторювала дослід. Ось тут, — показала ділянку на графіку.

— Цікаво... — наморщив лоба. — А що це за буфер? Чи не бреше потенціометр?

— Мені здається, тут справа не в буфері. Я його готувала зовсім недавно. Скоріше тут утворюється якась нова речовина.

— Нова речовина? Можливо, маєте рацію… Треба ще раз переглянути літературу.

В коридорі почулися знайомі кроки, а згодом легенький стукіт у двері.

— Заходьте.

На порозі з'явилася Віта. Метнула бентежний погляд на Любу, на Заболотного, котрий здивовано усміхався — вона ще ніколи до нього не приходила.

— Я невчасно? — втупилася в букетик гвоздик, від чого вони ніби затлілись.

"Ось-ось запалають", — подумав Володимир.

— Проходь, проходь. Ми вже скінчили роботу. Приберемо тільки, — заметушився. — Вибачте, я вас не познайомив…

— Віко, чому ти така сумна? — запитав,

коли вони вже ішли засніженим проспектом.

— Ні, ні, все гаразд.

— Та, мабуть, негаразд, коли мовчиш. Адже ти завжди мені про щось розповідала, — зазирнув їй у вічі. Вони ледь жевріли холодним вогнем, нагадували нічні вікна, світло яких ледь пробивається крізь щільні ширми. "Що за цими ширмами? Чи не ревнощі? Вона якось дивно дивилася на Любу, на квіти…"

— Ти ревнуєш, Віто?

— З чого ти взяв? — відповіла поспіхом.

— Вчора я сказав, що працюю з Любою, а сьогодні ти прийшла до мене в лабораторію.

— А що, не треба було? Добре, я цього не робитиму.

— Навпаки. Мені було приємно. Вони проходили мимо кінотеатру. Було пізно, й біля каси стояло лише кілька чоловік.

— Ходімо в кіно, — запропонував. Замість відповіді взяла його під руку, щільніше притиснулась.

VIII

"Напевне, Люба має рацію. Тут щось утворюється. Інакше чому б так швидко мінялася кислотність... — поспішаючи, лаштував установку для вакуума. — Але терпіння, терпіння..."

За вікном була ніч. Лише з протилежного боку жовтіли вікна багатоповерхового будинку.

Заболотний натис пускач. Насос спочатку дзвінко, а потім глухіше, глухіше запрацював, висмоктуючи з-під ковпака рештки повітря. "Ого! Вже одинадцята, — зиркнув на годинника, стомлено сів до столу. — Цілий тиждень згайнував на лаштування. Навіть Люба не витримала й пішла раніше. Але установку налагоджено". Перед ним стояло невелике люстерко. "Неохайним стаєш, хлопче, — угледів бліді щоки, втикані густою щетиною. — Щось перекусити б..." Розгорнув пакунок із двома шматочками ковбаси та скибочкою хліба, які залишилися ще з обіду. "Вистачить. На ніч не слід багато їсти". Насос глухо працював, ніби хтось кулаком гатив у тонкий перестінок. В сусідньому будинку тепер світилося лише в одному вікні.

"Спробувати відсмоктати воду, але ж це забере багато часу… Все ж залишусь, — вирішив. — До третьої, напевне, відсмокчеться. А завтра — на рентген. Побачимо, що там утворилося…" На мить подумав, що вдома будуть хвилюватися, та цікавість перемогла, й він, діставши з ексикатора образки, почав ставити під ковпак.

— Добрий вечір.

Заболотний озирнувся. На порозі стояв ін-ститутський сторож. Вуса і комір кожуха прикрашено льодовими бурульками.

— Оце оглядав інститут, дивлюся, світиться. Аж не повірив, що в таку годину може ще хтось працювати.

— Проходьте, сідайте. Можете скинути кожуха. Тут тепло.

Сторож розстібнув ґудзики, але кожуха не скинув.

— Старий уже. До тепла тягне… А ваше вікно я примітив. Завжди в ньому світиться. Вже кругом, бува, повимикають, а тут горить, горить…

— Сідайте, — знову запросив старого Володимир.

— Мабуть, шанує вас начальство. Адже мало хто так багато працює. — Старий зручніше вмощувався на стільці.— Юрко Ковальський у вас за начальника?

— Юрій Павлович Ковальський. Ви його знаєте?

— Для вас Юрій Павлович, а для мене він Юрко.

Дід прилаштував ціпок між колінами й почав терти долоні.

— Клятий холод. Не відійду ніяк. Заболотний витяг з шафи колбу зі спиртом.

— То, може, трохи погрієтесь? — підморгнув.

— Трохи можна, — погодився дід, ще дужче розтираючи руки.

— Ось тільки нічим закусити, — сказав Заболотний.

— То не зле, аби водичка була, щоб запити… А собі ж чого не наливаєте?

— Не можна. Мені ще працювати… Дідові щоки розчервонілись. Здавалося, він не такий уже й старий.

— Скільки ж вам років?

— Стільки ж, як і вашому начальникові.

— Гм…

Чоловік на вигляд був старіший від Ковальського принаймні років на десять. Мав густе, вибілене сивиною волосся.

— Так. Ми з Ковальським ровесники. В одному дворі колись жили. Тільки долі наші склались по-різному. Його батько за часів непу тримав галантерейну крамницю, і Юрко мав змогу вчитися. А я на завод пішов, бо треба було матері допомагати. Сім'я в нас чимала, а батько загинув десь на Перекопі… А Юрко хлопець негордий. І підвезе, бувало. Ще ніхто в місті не мав автомобіля, а він їздив на емці. Тепер "Волгу" має. Гарне авто. Береже він його.

— Ви вже, мабуть, на пенсії? — поцікавився Заболотний.

— Давно. З сорока п'яти років. Тросом литку вирвало. Пішов із заводу по інвалідності…— Сторож підвівся й почав застібатись. — Щось довго я патякаю. Спасибі за горюче, синку, за тепло. Тепер можна довго ходити.

— Прошу. Заходьте, як замерзнете… — Заболотний поцокав нігтями по колбі.

Той посміхнувся й вийшов.

Тільки тепер Володимир помітив, що чоловік шкутильгає.

…Минула третя ночі. Вимкнув насос. Стало незвично тихо. Десь у трубах булькала вода та в коридорі турчав трансформатор. Володимир простелив на підлозі дві газети, халати: свій і Куліша, під голови поклав два томи "Хімічної енциклопедії" і вимкнув світло.

IX

— Що діється між нами? — почув голос Віти. — Чи не час з'ясувати стосунки?

Вона стояла до нього спиною, ковзала праскою по білизні.

Володимир не відповідав.

— Мовчати ти вмієш. Це я знаю.

— Мила Віто, — відірвав погляд від журналу. — Не треба так збуджувати уяву. Нічого, власне, не сталося.

— Не сталося?! Яким же треба бути товстошкірим, щоб не розуміти, що сталося майже непоправне!

— Не треба так багато емоцій. Говори спокійніше.

Заболотний відклав журнал.

— Я відчуваю, що ти стаєш для мене все більш і більш чужим. Навіть твій ввічливий тон — це тон сторонньої людини. — Віта нервово водила праскою по білизні. — Я іноді заздрю тим середньовічним жінкам, яких п'яниця-чоловік бив мало не до смерті, а потім, коли минав хміль, розчулено прохав пробачення. Твоє мовчання гірше від усіляких насильств. Навіть мама помітила, що ти не приділяєш мені ніякої уваги. Все робота, робота. А користь яка від неї? Яка тобі користь?

— При чому тут користь?

— Тоді чому ти поміняв дружину на роботу? Чи, може, тут справа не в роботі?.. Я знаю, все це сталося із того самого часу, коли в тебе з'явився асистент, так би мовити…

— Не кажи дурниць. Бачу, ти мене ніколи не зрозумієш…

— Ти маєш рацію. Я багато дечого не розумію. Я не розумію, наприклад, чому ті крихти уваги, які ти даруєш, коли ми разом, усе більше нагадують чергові внески за річ, колись узяту на виплат. Я не розумію, чому мій чоловік іноді не ночує вдома… — В словах її бриніли сльози.

Заболотний рвучко підвівся з софи. Йому раптом захотілося опинитись десь у глибокому глухому підвалі, аби не чути цих докорів, не бачити двох вологих синіх камінців-очей. Зупинився біля вікна, втупився в єдиний брудно-жовтий листок, що хтозна-якою силою ще тримався гілки клена, тріпотів-сперечався із лютим сніговієм.

— Віто, приготуй стіл. Будемо обідати, — почувся з кухні тещин голос.

— Зараз, мамо, — витерла кінцем простирадла очі.

Чому, чому вона не хоче його зрозуміти? Він став на герць з людиною, якій недалеко до фінішу і яку треба наздогнати. І він таки наздожене її, коли йому не заважатимуть. Володимир подумав, що останнім часом перебуває в якомусь збудженому стані. Особливо коли працює. Відриваючи його від роботи — безжалісно відривають те, що він збирав по крихтах. Уже кілька разів гарикав на Віту. Та найгірше, що після того гарикання сам розклеюється і не може нічого робити. Коли б загартувати уяву так, аби неприємності забувались одразу, лише про них перестанеш говорити. Щоб працювало тільки раціональне. Та єдине, що він іще в змозі, то натягти на себе маску байдужості. Але чи надовго вистачить тієї маски?

X

— У вас немає Юрія Павловича? — поцікавився літній чоловік.

— Немає,— відповів Куліш, який саме креслив біля столу.

"Якого біса вони тут вештаються! — подумав Заболотний. — То один шарпне двері, то інший. Ніяк думок не зібрати".

— Це людина, яка завжди всім обіцяє,— казав Куліш, не відриваючись від роботи. — Одному — поклопотатись перед деканом, щоб ледарю сину дали стипендію, другому — знайти тепленьке містечко десь на кафедрі, третьому — замовити перед кимось слівце... І що цікаво — йому вірять.

До кімнати зайшов Ковальський. Почувши запах аміаку, невдоволено повів носом:

— Ви тут колись задихнетесь, — старанно витер рушником забілені крейдою руки. — Мене хтось питав? — І, не чекаючи відповіді, додав: — Коли питатимуть, скажете, я в деканатів

Блиснув потертий портфель, грюкнули двері, й по хвилі під вікном загуркотів двигун.

— Привіт бакалаврам! — гукнув Куліш, — А ці йолопи тинятимуться під дверима з надією, що він зробить їх щасливими. А дзуськи! Христос не явиться сьогодні народові...— Майнув до вікна — Ба! Зелена "Волга"! А як блищать бампери!

Куліш якийсь час спостерігав, як виїздить із воріт Ковальський.

— Спочатку директор Ковальський поміняв старий "Москвич" на новий, тепер ось "Волга"... Він, мабуть, проміняв би й свою сорокарічну дружину на двох двадцятирічних.

— Та й злоязикий же ти, — посміхнувся Заболотний.

— Бо мені прикро, що ця амеба має зелену "Волгу", а я, її не маю.

— Але ж тобі тільки тридцять, а йому за п'ятдесят.

— Можливо, в його роки мені все це не буде потрібне... Знаєш, бакалавре, мені в житті перестало таланити відтоді, коли я став почувати себе дорослим. В дитинстві багато читав і Став розвиненішим за ровесників. Я звик себе вважати вище від них, і яке ж то було розчарування, коли знайома дівчина пішла в кіно не зі мною, а з одним довготелесим недотепою з сусідського двору. Я тоді зрозумів, що дівчатам байдуже, чи ти є метким хлопчиною, а чи "абсолютно чорне тіло", без будь-якої поправки на темноту. Аби мав необхідні параметри: довгий зріст та непогану фізіономію.

— Ти ніколи не слабував на нервові хвороби? — обережно запитав Володимир.

— НІ, а що?

— У тебе на диво розвинене почуття себелюбства.

— Мабуть, ти маєш рацію, — мрійливо промовив Куліш. — Але чомусь не хочеться бути такою сіренькою істотою, про яких писав Гоголь, яких малював Федотов… — Сів на стіл, поставивши ноги на стілець. Зараз він нагадував гнома. Сутула спина, гострі коліна, не вистачало лише бороди та червоного в білий горошок ковпака.

Заболотний зауважив:

— Існування — є страждання. Причина страждань криється в пристрастях та бажаннях. Це, колего, сказав Будда.

Той ковзнув неуважним поглядом по чималому стосику паперів, які перебирав Заболотний, — погляд сумний та серйозний; обличчя ніби й не Кулішеве, неначе з нього змито грим. І не можна втямити, чи кругленькі чорні оченята бубнявіють сумною думкою, а чи в них ниюча порожнеча.

— Якого біса я злигався з цим розумовим імпотентом, га, бакалавре? Хай ти не розумів. бо був студентом, але ж я мусив знати, що воно за один… А яка була нагода! Мало не подав документів до Гнатенка… Злякався, телепень, бо дід примушує аспірантів багато працювати. Гай, гай! Працьовитість, шановний, у Гнатенка в крові; син залізничника, він починав з учня токаря на заводі. Потім — робітфак, навчання за кордоном і, нарешті, створення власної школи…

— Звідки ти все це знаєш?

— Звідки не знаю, а знаю. — Куліш помовчав. — Ти пам'ятаєш Еріха Анзорге з НДР?

— Це той, що в ручного м'яча грав?

— Той. Він стояв на воротах. Коли б не Еріх та брати Онищенки, либонь, не була б наша інститутська команда на першому місці… Так оцей Еріх зараз навчається у Гнатенка в аспірантурі. Та й не він один з іноземців. До нього у Гнатенка захистився Франтішек із Словаччини, а ще раніше Богомил Драган з Болгарії. Йому на кафедру пишуть з усього світу.

Куліш замовк, побачивши, що Заболотний. його неуважно слухає. Згодом він одягнувся і, не сказавши звичного "чао!", вийшов.

Володимир побачив, що Куліша немає, лише коли смеркло і він підвівся, щоб увімкнути світло.

XI

Стіл і софу було завалено книжками, паперами. Заболотний сидів у спортивній сорочці, на грудях якої жовтів вицвілий номер, і писав. Кімната тонула в сизому димі.

Рипнули двері. Від Віти "свіжо війнуло холодом.

— Я взяла квитки до театру. — Вона прочинила кватирку.

— Не маю часу. Я повинен сьогодні закінчити розділ, — відповів, струшуючи в попільничку попіл.

— Завжди так… — почулося схлипування.

— Не плач, дочко, він не вартий твоїх сліз, — долинув тещин голос. Заболотний змовчав, щільніше стис зуби.

— Віта в нас одна, і ми нікому не дозволимо з неї знущатися. — Теща зайшла до кімнати й тепер стояла, обіпершись об одвірок.

На мить гостро захотілося побачити, чи тріпотить ще іржавий кленовий листок на сплячій гілці.

Підвівся з-за столу. Листок за вікном напружено лопотів, витримуючи останній бій з вітром. Та раптом вітер шарпонув голе верховіття, завив у дротах, неначе хто пальцями протягнув по струнах бандури, й осиротіла одразу гілка клена, а листок понесло до скрижанілого Дніпра, до мосту, й невдовзі він пе-ретворився на брудну пляму, зник у безвісті на тлі споруд водних станцій.

— … Не дозволимо нікому, чуєш? Це останнє "чуєш" кресонуло з його очей сніп іскор, які дрібно розсипались і одразу щезли. Першим бажанням було покинути цю квартиру. Не відповідаючи тещі, почав жбурляти в рюкзак свої речі. Віта дивилася на нього перелякано. А теща на мить зникла й за хвилину повернулася в супроводі чоловіка.

— Що це ти, хлопче, надумав? — спитав той, сідаючи до столу.

— Вибачте, Мефодію Івановичу, мене тут не зрозуміли.

Краєм ока помітив, яким крижаним поглядом зміряв той дружину.

— То куди це ти збираєшся? — поцікавився.

— До гуртожитку.

Ліжко було вільним… Заболотний кинув під нього свій зелений рюкзак, стомлено впав, аж зарипіла пружина. В кімнаті давно ніхто не жив — повітря було законсервоване і пахло пилом. Лежав і дивився в стелю. Відчуття образи, якогось тупого відчаю огорнуло єство й не давало змоги навіть розізлитись.

За північ почав роздягатись. Зирнув у люстро, що на дверцях шафи. Перед ним сіріла якась кістлява статура з блідим, неголеним обличчям, під очима сині кола. Два прудких павучки в зіницях снують густу мережу, й ось уже не видно ні павучків, ні сірих ниток мережі, очі неначе скрем'яніли й по хвилі блиснули двома росинами на холодному камені.

Прокинувся пізно. В гуртожитку стояла тиша, тільки чути було, як прибиральниці в коридорах мели підлогу. Ще трохи повалявся в ліжкові й почав одягатися. Тепер він байдуже споглядав своє обличчя, водячи електробритвою по худих щоках.

"Життєва філософія? — свобода від тілесних страждань і душевних тривог!" Старина Епікур мав рацію, сказавши це", — було написано на підвіконні карлючкуватим почерком. Заболотний іронічно скривив губи. "Цей тип, що писав, мабуть, завалив сесію або одержав погане призначення…" Здалося раптом, що то його почерк. Але ж ні, він ніколи не писав фіолетовим чорнилом.

До інституту прийшов за звичкою, механічно.

Куліш здивовано витріщився:

— Чому так пізно?

Та він зміряв його холодним поглядом, ніби кинув за комір шматок криги, і в того зникло бажання розмовляти.

Заболотний дивився у вікно. Була середина березня, на вулиці лежав сірий, утрамбований сніг. Місцями він розтанув, оголивши клаптики бруку.

Через якийсь час Куліш знову спробував розпочати розмову.

— А знаєш, бакалавре, дисертацію шефа здано машиністці до друку. В другому варіанті. Й у відрядження Ковальський їздив з приводу своєї, дисертації.

Заболотний не відповів, навіть не змінився в обличчі. Тільки глипнув на Куліша спідлоба і, зіщулившись, вийшов.

"Свобода від тілесних страждань і душевних тривог".

XII

Минула весна. Кожного ранку Заболотний ретельно голив сизі щоки, застеляв ліжко і йшов блукати по місту. Іноді заходив у кафе випити склянку кави, але цей напій мало розбуркував мозок, котрий наче стисся, як стискаються тіла від холоду. "Як сталося, що я опинився в цьому місті? Чому саме сюди приїхав із невеличкого містечка вступати до вузу?" Мабуть, тому, що саме в цьому наддніпрянському місті була вперше вражена його дитяча уява, коли він хлопчиком-п'ятикласником угледів на просторому плесі човна з туго напнутим білим трикутником, йому здавалося, що то сам вітер, запряжений у полотнище, намагається вихопити з води колиску з людиною, але замало сили й він тільки волочить її по хвилях... Йому так хотілося тоді, щоб вітрюган відірвав човна від води й поніс до хмар. І коли човен по кіль вистрибував із піни, він дивився з надією, ладен був сам стати вітром і впрягтись у ту білу упряж... Та вітрильник, понуртувавши коло берега, перетнув плесо й зник за зеленими острівцями, як казкова істота, тільки залишив у хлоп'ячій душі блакитно-білу мрію, чисту, як дніпрова вода, як те полотнище... Другого дня вони з бабусею покинули тітку, в котрої

гостювали, й поїхали додому. Але навіть там, у рідному містечку, де ніколи не було річки, марилося баченим — і листок у калюжі, й хмаринка на обрії оберталися на вітрильник. Напевне, тому й сидить зараз у парку над Дніпром, під кущем жовтої акації.

Почав накрапати дощ. Заболотний, не поспішаючи, йшов до гуртожитку. Йому було приємно відчувати прохолодні краплини, що розбивались об ніс, щоки, лоб. Захотілося вимокнути під дощем, як цього прагне людина, яку довго мучила спрага.

По важких роздумах він вирішив нарешті вернутися до Віти. Цього ж вечора піде до неї —либонь, не прожене...

...Дощ ущух, але туман чорною піною огортав будинки, дерева, людей. Світло ліхтарів струмилося пласкими жмутками, заломлювалось і зникало у вологому повітрі. На перехресті нерухомо стояв міліціонер у сірій плащ-накидці, а поряд, на зупинці, куди не сягало світло, кілька постатей чекали трамвая. Заболотний не помічав туману. Він зупинився під деревом, із якого капало навіть при легкому подихові вітру, прикипів поглядом до зупинки. Напружився, боячись проминути хоча б одну постать. Годинник на розі показував пів на одинадцяту. "Чому її немає? Якщо пішла на восьму в кіно, то вже пора.... З часу нашої останньої зустрічі минуло місяців чотири. Сумних чотири місяці. В перші дні по розлученні вона якось приходила в гуртожиток, прохала повернутись. Казала, що ніколи не дорікатиме роботою. Питала, чи не набридло в гуртожитку... Я скажу тобі сьогодні, що мені набридло прати сорочки, вистоювати черги в їдальні. Набридло бути без тебе!" Він хотів сказати їй це сьогодні, бо сумнів кожної хвилини міг заповзти в мозок холодним полозом — ворушити минуле. "Якою ж я був твариною! Забрав колись у голову, що моє покликання наука, й віддавав їй усе". В уяві спливли перші місяці після одруження. Він приходив з інституту; Віта, одягши старенького халатика, метушилась у незвичній ролі молодої дружини, збираючи до столу, а він крадькома милувався її струн-кою постаттю. Його руки знову відчули той дотик до прохолодного тіла. Здавалось, у ранкових сутінках на ньому, як на мармурі, повинна з'явитись роса...

Хотілося стиснути той живий мармур, що поблискував на тлі білого покривала, котре сповзло і лежало зібгане поряд.

Із туману випірнув трамвай. Намагався розпізнати її крізь тьмяні вікна вагона, але вийшов останній пасажир і зачинились двері.

Сильно калатнуло серце. Вона. Не кваплячись, іде вологим бруком, а поряд якийсь чоловік. Дбайливо взяв ЇЇ під руку, коли Віта переступала калюжу. Заболотний ішов протилежним боком вулиці. Чомусь пригадав, як його вперше відшмагали. Мачушина рука хльоскала вірьовкою, мокрою вірьовкою, на якій вішають білизну, по спині, по голові, по ногах.

Ось вони зайшли у двір. По хвилі у вікні спалахнуло світло. "Життя, як подивишся оком холодним кругом, це витвір пустого, безглуздого жарту..."

...Світло у вікні погасло. Біла, напівоголена рука прочинила вікно. В туман потекла знайома мелодія... "Дзінь!" Неначе щось тріснуло в мозку. Відчуття повної розгубленості ртуттю влилося в серце, зробило його важким, малорухомим. "Непотрібний..."

Зненацька спливли в пам'яті слова, які прочитав колись у Рабіндраната Тагора: "Якщо нікому освітити тобі шлях і в буряну темну ніч перед тобою зачинилися двері — запали своє серце вогнем блискавки!"

Та навколо ні бурі, ні блискавиць. Був звичайний сльотавий морок".

XIII

На стукіт ніхто не відповів. Тоді Микола штовхнув двері. В кімнаті було темно й незатишно. Біля порога валялось кілька шматків зібганого паперу, порожня коробка від цигарок. Світло ледь продиралося крізь брудне скло. Заболотний лежав, звісивши ноги, на ліжкові, головою до

дверей, у своєму парадному чорному костюмі. Нечищені черевики поблискували. Він не поворухнувся, лише навскіс глипнув у бік Миколи. Щось сплеснуло в його зіницях, сплеснуло й одразу ж погасло. Байдуже, неначе вони бачилися тільки сьогодні вранці, промовив:

— А, це ти. Проходь. — Знехотя підвівся, поправляючи накрохмалений комірець.

На вулиці було ще тепло, але в цій кімнаті відчувався вологий холод, холод підвалів та затінених місць. "Ми ж не бачилися стільки часу!" — майнуло в Миколиній голові.

— Не буде теплого прийому, — прорипів той, неначе читаючи думки. — Непридатні для цього апартаменти.

Віджбурнув ногою цигаркову коробку.

— Палити є?

Микола кинув на стіл портсигар. Заболотний, не кваплячись, закурив і, сівши до столу, повіяв наскрізним, мов протяг, поглядом. Від нього тхнуло спиртним.

— У тебе вигляд ділка… — мовив тим же рипучим голосом і відвів очі. Микола внутрішньо сіпнувся:

— Ти дивишся інколи на себе збоку? Тебе що, пограбували? Поглумилися над твоїми почуттями? Наплювали в душу? Відкіля все це?..

Той, не звертаючи уваги на його слова, підійшов до шафи, дістав недопиту пляшку й кілька кружечків сухої ковбаси на папірці. Білий відчув, як до горла щось стало підкочуватись, боляче тиснути. Треба

було взяти себе в руки, не показувати почуттів. Він мусив щось сказати, але не міг.

— Дякую за прийом. Мені пора, — ковзнув поглядом по відпрасованому костюмі, накрохмаленій сорочці.— Бажаю приємно провести вечір, — відсунув стілець, маючи намір вийти.

— Ну, сідай, сідай… — Заболотний взяв його за руку. — Говорити з тобою треба… Це добре, що ти приїхав. Я сьогодні тільки думав про тебе. Навіть листа вирішив написати. А на парадність не звертай уваги, я кожної суботи вбираюся, мов на іменини, а потім сиджу, на когось чекаю, сам не знаю на кого. Просто здається, що мене мусить хтось відвідати. Як бачиш, почуття не зрадило. Давай хильнемо по маленькій, а там придумаємо якусь розвагу, — намагався говорити невимушене, але це давалося йому важко.

Споночіло. Він підвівся, увімкнув світло. Пляшка на три чверті була повна горілки. Синя, худа рука наливала рідину в склянки, на дні яких жовтіли рештки вина.

— Щоб наша коза з'їла вовка, — мовив Заболотний і випив одним духом.

— Ти розлучився з дружиною?

— Так, — криво усміхнувся. — Одруження — гарна річ, але не варто робити з нього звички. Пішов від неї. Набридло вислуховувати буркотіння, без того нудно. — Уважно розглядав колір підфарбованої вином горілки. — Пий, — порадив.

— Коли тебе послухає людина, яка нічого про тебе не знає, уявляєш, що вона подумає.

— А мені начхати, що про мене подумають. У мене є своя думка про себе, — в голосі забриніли подразливі нотки. Очі скаламутніли.

Микола відчув, що зараз Володимир виплесне наболіле, й не помилився.

— Який же я був осел, коли думав, що буду спроможний жити без цього образливого пристосування до чужих звичок і примх. Скрізь наштовхуєшся на чиїсь бажання, на якісь умови… Мені здавалося, що я створений для науки. Я думав, що це той світ, у якому знайду себе. Світ, де кожний буде зайнятий своєю справою, задля якої можна офірувати й добробутом, і, можливо, навіть життям. Але тепер я іншої думки про це…

Білий з цікавістю дивився на Заболотного, як, мабуть, дивився б на істоту з іншої планети.

— Мені здається, — мовив він, — що ти весь час жив у якійсь ізольованій системі. Жив наодинці зі своїм "я", а тепер роздираєш його й не знаєш, чого, власне, хочеш. Ти іншої думки про науку. Про яку саме науку? Чи не про ту, що створила телебачення, виштовхнула в космос людину, робить операції на серці? Але продовжуй… Я хочу побачити ту відстань, на якій знаходиться твоє скривджене, так би мовити, єство від образливого для тебе світу.

Заболотний вдивлявся крізь брудне вікно в темряву, здавалося, не чув, про що говорить Білий.

— Гострі лікті. Ось що треба мати. Чим гостріші лікті, тим більше шансів… Хто мені доведе, що людина пішла не від свині? Я бачу життя досить чітко. Це велике корито, біля якого юрмляться свині. Ті з них, які ближче, хрюкають з задоволенням, а ті, які за їх спинами, їдять покидьки й невдоволені, як і я.

— Де можна назбирати стільки злості? Білий ніби звертався до самого себе. — Ти накопичував її, мабуть, довгий час по крихтах і тепер, мов конденсатор, розряджаєшся. Цими словами ти перекреслив себе, як людину. Ти піднявся в своєму скепсисові навіть над власним "я". Втупився в щось погане, яке випадково опинилося в полі твого зору. Можливо, тебе десь не зрозуміли, можливо навіть, якийсь негідник наплював у душу, але хто тобі дав право засуджувати людей, життя? Так, у світі, на жаль, ще є мерзотники й жодна формація не гарантована від них, як не може бути гарантоване людство від хвороб, епідемій, стихійного лиха. Але яким же треба бути дурнем, щоб складати собі уяву про життя саме тільки з них… — відвернувся. Його горло щось цупко тримало вузлуватими пальцями.

…Білий, покинувши кімнату Заболотного, брів неметеним проспектом осіннього міста, й сумні думки розтинали його мозок. Вгорі на вітрі шелестіли стручки акації, у тому шелесті ніби чутно було заклик дотриматись до весни, дотриматись задля того, щоб упасти в пухку землю і прорости зеленими мечами-паростками. Захотілося десь сісти, вгамувати каламутну зливу думок, і він попрямував до обдертої лавки, що самотньо сіріла на проспекті. "Чому ж так сталося? Чому?.." Зірваний вітром, упав стручок. На землі серед дерев і на асфальті вже лежало їх чимало. "Це ті, що не витримали лютого герцю з вітром і впали, шукаючи порятунку, на зціпленій землі… Тут вам не так холодно, як зверху, в верховітті, не шарпає вас лихий вітер…" Повз нього постукували модельні жіночі черевички, важкі чоловічі. "Байдужа нога наступить на тебе, сухий стручку, один раз, другий та й розлущить тебе, розкидає твої смагляві зернятка по твердій землі, і хтозна, чи проростуть вони зеленими мечами-паростками, а чи загинуть у тріщинах сірого бруку…"

В номері вже давно погасили світло. На підлогу лягла прямокутна пляма від ліхтаря за вікном. Білий лежав з розплющеними очима. Свіжа постіль шурхотіла при найменшому порухові. Все ще не міг зібрати думок. Вони пливли в безладді строкатими уривками. Заплющив очі й одразу побачив його чорний костюм, білий накрохмалений комірець. Не

бачив тільки обличчя — воно ледь малювалося в пам'яті сірою плямою. Слова, сповнені лютого песимізму, все ще ятрили його свідомість. Вирішив, що вранці піде до Віти. Треба знати, що сталося.

…Вузький, довгий коридор нагадував тунель. Микола нарешті побачив на дверях число 264. Віта в білому халаті стояла над одним із пристроїв для копіювання. Яскраво світять рефлектори — знімається на синьку якесь креслення.

— Дозвольте? Віта зблідла.

— Проходь, проходь, Колю…. — якусь мить дивилася на нього двома синіми знаками запитання. — Сідай… Яким вітром?

Микола почав нерішуче:

— Можливо, норми моралі не передбачають, аби сторонній стромляв носа до чужої долі… Але зрозумій мене правильно. У мене немає нікого з рідних. Мати померла чотири роки тому, батько ще перед самою війною загинув у шахті — я його й не пам'ятаю… За-болотний мені не просто товариш…

її бліді губи були щільно стулені.

— Не треба, Колю, я все розумію. Він багато про тебе розповідав.

Вона вже опанувала себе. Трохи помовчала, збираючись із думками.

— Мені важко буде до цього вертатись, навіть у розмові… Почалося з того, що він став пізно приходити додому. Казав, на роботі затримується. Гаразд, робота є робота, але ж не щодня. Перебороло себелюбство, пішла одного разу в інститут. Виявляється, він там не один — якась дівчина з ним. Казав, що то студентка-дипломниця, до якої його призначено керівником. Добре, студентка, так студентка. Гриз мені

душу якийсь хробак, але я мовчала… Та одного разу зовсім не прийшов додому. Вернувся аж під вечір наступного дня. Скажи, якій жінці сподобається таке? То, було, тільки я з ним воювала, а то вже й мама не витримала. Ну, й тоді він пішов від нас…

— Стривай, либонь же, щось спричинило його до такої поведінки. Старик не може отак, ні сіло ні впало, втелющитись із головою в роботу, забути про твоє існування. Мені він теж не писав, але я був певен, що йому просто ніколи.

— Він казав, що його шеф — нечесна людина і що кандидатська під загрозою. Казав, що мусить випередити шефа…

— Ну от, бачиш…

— Хай так. Хай я його не зрозуміла. Але ж після того кілька разів приходила до нього в гуртожиток. Благала — не просила, а благала повернутись. Він завжди приймав мене ввічливо, частував кавою, розпитував про батька. Він його дуже поважав. Та у всьому тому була лише холодна ввічливість. Він не хотів повертатись. Ждала майже півроку… Та всьому є край. Не можна бути весь час самотньою. Почала зустрічатись із однією людиною — та й що то були за зустрічі — так, аби згайнувати час. Проте час ішов. Та людина стала бувати в нас удома…

Віта підвелася, вимкнула рефлектори. Нараз у кімнаті потемнішало, хоча було доволі денного світла — широке, на всю стіну вікно. Вона казала, що батько все ще сподівається, що Заболотний повернеться, але Білий її вже не слухав. Він встав, як тільки вона зробила невелику паузу.

' Коли прощались, побачив у її синіх очах відчай і, як йому здалося, винуватість.

Турбореактивний літак вирулив на злітну доріжку, мить постояв ніби в нерішучості і, раптом зірвавшись, хутко побіг. Білий припав до

ілюмінатора, спостерігаючи зліт, а в пам'яті все ще було лице Куліша, зовсім не того Куліша, якого він уявляв собі з листів Заболотного. Цей був серйозний і стриманий. Микола намагався дати раду думкам. "Чому Заболотний так швидко здався? Адже, коли вірити словам Куліша, він спочатку люто працював і таки був би закінчив роботу раніше від шефа — той свою кілька разів переробляв. Хіба у Ковальського вистачило б зухвальства не дати Володимирові захиститись, коли б той мав готову дисертацію? Ні. Заболотний так швидко не здався б... Либонь, головна роль належить Віті. Вона його не зрозуміла саме тоді, коли йому конче треба було, аби його розуміли".

Літак уже набрав висоту, внизу тільки біле шумовиння хмар. Микола вирішив, що одразу ж по приїзді напише листа. Він подумав, що в тому є велика перевага перед звичайною розмовою, бо в листі говоритиме тільки він сам...

Через чотири дні по відльоті Білого Заболотний одержав від нього листа. Лист був коротенький на лінованому жовтому папері — мабуть, Микола писав на роботі. Заболотний примостився з ним біля вікна.

"Старий!!!

Даруй, що набридаю. Але ми ж зв'язані угодою. Пам'ятаєш? Чотири роки тому, коли я вернувся з маминих похорон, яка розмова відбулася між нами?.."

Володимир Пам'ятав ту розмову. Білий сказав тоді:

"Все — вже нікого з рідних у мене не залишилося".

Тоді була північ, Василь Байрак і Сашко Заміховський спали, а вони слухали по приймачу якусь тужливу мелодію. Він довго мовчав, ніби й не чув слів Білого, а потім сказав:

— Як ти дивишся на таку домовленість, щоб кожен з нас у скрутну хвилину міг розраховувати на іншого, як на самого себе? Я не кажу про якісь там дріб'язкові життєві незгоди, коли можна обійтися без тієї допомоги і коли з тих незгод можна видряпатися самому. Я кажу про виняткові ситуації, яких може й зовсім не бути…

Заболотний добре пам'ятав ту розмову. Вони не давали банальних присягань у побратимстві. Вони просто погодились: так, це думка непогана. Опісля ніхто з них про ту розмову більше не згадував. Та розмова нічого не змінила в їхньому ставленні один до одного. Коли вони й ділилися останнім карбованцем перед стипендією, то так було й раніше, вони також ділилися і з іншими приятелями. Але вони відчували, що є друг, який завжди подасть руку. Заболотний якось навіть порівняв себе з людиною, яка має грубий рахунок у ощадкасі, бо та домовленість була йому ра-хунком про чорний день. Але чим міг зарадити Білий в його ситуації? І Заболотний мовчав.

"…Півроку я відчував, що в тебе не все

гаразд. Сказати б, що листів не було… але ж

і раніше ти писав один лист на рік. Просто

було якесь відчуття… Коротше, я вирішив до тебе приїхати.

Після тієї розмови мені не захотілося ночувати в гуртожитку, де було доволі вільних ліжок — твоя кімната нагадувала трупарню — і я пішов у готель.

Наступного дня я розмовляв з Вітою і Кулішем… Що ж, в усякому разі все стало на свої місця.

Старик! Більшого від тебе йолопа світ не бачив! Я не про Віту кажу — то справи сімейні. Я — про Ковальського. Хіба ти не міг піти в

ректорат або до голови Вченої ради? Дивуюсь, чому саме мені випало таке писати, хто всі п'ять років заздрив твоєму завзяттю та наполегливості. Та годі про це. Пропоную ось що. Приїзди до мене. Знайдемо тобі місце майстра в коксовому цеху. Тут, старий, не рай, та повне моральне одужання гарантую. От і все. Жду твого повідомлення, а радніше тебе самого. Салют!"

Заболотний сидів на підвіконні, на епікурському "свобода від тілесних страждань і душевних тривог". Вперше глянув на себе збоку. Чорний, ретельно випрасуваний костюм, незаймано біла сорочка з уміло пов'язаною краваткою, волосся над лівою скронею розділяє рівний, як стріла, проділ. А всередині порож-ньо. Тільки пурхає прикрість — попіл злості. "Що коли й справді майнути до Білого?" До кімнати, не питаючись дозволу, зайшов електрик із складною драбинкою. Мовчки вкрутив лампочку у патрон і також мовчки вийшов. Володимир почав роздягатись. Ретельно, щоб не порушити стрілок на штанях, складав у чемодан чорний костюм. Було таке почуття, ніби то маскарадне начиння, яке навряд чи коли здасться, але яке дороге як пам'ять, адже в цьому костюмі він стояв у загсі поряд з тією, кого любив. Нарешті вбрався в сірі буденні штани і зручний сірий светр. Потім узяв колбу, яку колись приніс із лабораторії, і подався на кухню запарити каву.

...В кімнаті яскраво сяяли обидві лампи. Заболотний сидів на підлозі, а кругом лежали книжки, папери, загальні зошити. Деякі з них, дбайливо перев'язані білим шнуром, стояли трохи осторонь. Володимир брав аркуш, бігцем проглядав і, зібгавши, жбурляв на купу сміття або відкладав убік.

По п'яти тижнях важкої нудьги вирішив нарешті кинути аспірантуру. Кинути й поїхати в те невеличке містечко, де жив його батько, і, коли пощастить, влаштуватись у місцевому технікумі викладати хімію.

Особистих речей у нього майже не було, якщо не рахувати ще студентського пальта та чорного вихідного костюма. Єдиною цінністю були папери та книжки. Поступово почав перечитувати старі записи. До

рук потрапив загальний зошит. Із цим зошитом зв'язана більш як дворічна праця. Рядки цифр, таблиць — результат напруженої роботи, безсонних ночей. Підсвідоме почав заглиблюватись у записи, аналізувати результати дослідів. Водив по графіках, накреслених на шматках міліметрового паперу та вклеєних до цього ж таки зошита, звіряв їх з таблицями. Заглибившись, навіть почав виправляти деякі цифри, швидко орудуючи логарифмічною лінійкою.

Раптом відкинув лінійку.

— Не може бути! — вигукнув.

Знову почав гарячкове підраховувати. Спаковані книжки були тепер розв'язані, і Заболотний швидко гортав сторінки однієї з них. Не знайшовши того, чого шукав, схопився з підлоги і подався до вестибюля, де висів телефон-автомат.

— Добрий вечір. Покличте Віктора, — попрохав у трубку.

— Алло… Що з тобою, камрад? Чи не з того світу телефонуєш? — почувся голос Куліша.

— Не базікай. Відчини краще свою поліровану шафу та подивись в хімічній енциклопедії "подвійний електричний шар".

— Приємно чути чоловічу мову, але звідкіля ти дзвониш?

— Із гуртожитку.

— Ну то інша річ. А я думав, із будинку для божевільних. Адже тільки ненормальні звертаються з такими питаннями опівночі. Почекай. Я зараз.

— Алло… — почулося по хвилі.— Слухай. За сучасними уявленнями, подвійний електричний шар складається з двох частин: перша частина, утворена йонами, щільно притягнутими до поверхні металу, друга частина — йонами, які знаходяться на відстані від поверхні, що перевищує радіус йона…

Вахтер із цікавістю спостерігав, як худий чоловік із блідими щоками, підтримуючи плечем трубку, щось записує на клаптику зібганого паперу.

Нарешті Заболотний сказав:

— Дуже вдячний. У тебе, малий, гарна книжкова шафа. Що? Потім розповім. На добраніч.

Тепер він сидів біля столу, малював міцели, вписуючи до дифузійного шару йони германієвих кислот.

— Так і є,—промовив до себе. — Всі мої попередні викладки хибні Ніякої солі тут не утворюється. Це не що інше, як сполуки включення. Так, так… сполуки включення. "Молекулярним агрегатом-господарем тут виступатиме просторова сітка гідроокису алюмінію, а молекули-гості — це йони й полярні молекули германієвих кислот. Тому я й не спостерігав цілочисельних відношень при сорбції… Так, так… А Ковальський будує на цій підвалині майже половину дисертації.

"Нехай же готує свою докторську, — подумав зловтішно. — Не заважатиму йому. Батько писав, що в технікумі потрібен хімік".

Перед очима спливло обличчя Віти… На мить стало холодно. Він ніби знову пірнув у той мрячливий. туманний вечір. Але такий стан не довго сковував його. Глянув на годинника — перша година ночі.

Згадав Миколу Білого, той осінній візит, колір підфарбованої вином горілки. "Якою ж я був свинею! Хворою свинею в накрохмаленій сорочці".

Цієї ночі він довго не міг заснути, все думав і думав, перестрибуючи з однієї теми на іншу. Тепер це була людина, яка після тривалої та важкої хвороби нарешті вийшла з лікарні і не знає ще, до якої справи приступити.

Куліша побачив у коридорі.

— Що сталося, бакалавре? Ти насправді жива людина чи, може, ексгумований труп?

— І те, й інше.

— Тоді ходімо в буфет. Поснідаємо. ^ В буфеті вони зустріли Івана. Той сидів один біля столу і, уздрівши їх, кивнув головою на вільні стільці, мовляв, ідіть сюди.

— Розповідай, — сказав Куліш, коли вони взяли сніданок і сіли до Іванового столика.

Заболотний розповів, як, складаючи папери, натрапив на лабораторний зошит і як у нього виник сумнів відносно попереднього обгрунтування роботи.

— Та ти що! — здивувався Іван, який, либонь, уже був знайомий із ситуацією. — Як же він може пропонувати таку роботу Вченій раді? Сьогодні я бачив на столі в мого шефа його автореферат...

— Бакалавре! — Куліш раптом став серйозним. — Вислухай мою думку. Ти будеш останнім дурнем, коли скажеш про це Ковальському.

Раджу ось що: напиши його опонентам. Напиши обгрунтування своєї помилки…

— Розумієш, підходить час, коли повинні друкувати ті статті, що ми торік надсилали до редакції. Адже там стоїть моє прізвище.

— То що ти думаєш робити? — запитав Куліш.

— Піду до Ковальського й зажадаю написати до видавництва, щоб нам повернули рукописи.

— Правильно робиш, бакалавре, — зауважив Іван. — Так і дій.

Кулішеве обличчя знову стало хитрувато-іронічним, ніби він надів маску штукаря:

— Уявляю його вираз обличчя, коли ти йому скажеш про це.

Одразу ж після сніданку Заболотний пішов до шефа. Той саме відчиняв двері свого кабінету. Портфель, як завжди, було чимось напхано. На мить йому здалося, що Ковальський дуже схожий на свій портфель. Такий же цеглясто-рудий, такий же пухкий і потертий. Вони так одне одного доповнювали, що простіше було уявити портфель без Ковальського, аніж навпаки.

— Добрий день, Юрію Павловичу.

— А, здоров, здоров. Ти чому на кафедрі не з'являєшся? Мабуть, хворів? Проходь. Мені треба з тобою поговорити. — Ковальський поставив портфель на стіл. — Сідай. Справа ось у чому… Та перш за все, де ти пропадаєш?

— У гуртожитку, — відповів Заболотний.

— Як, ти залишив сім'ю? — На обличчі шефа з'явився вираз справжнього співчуття. — Що сталося?

— Та нічого.

— Ну, так, так. Чужа справа—темний ліс. Не розказуй, коли неприємно... Так що я хотів сказати? Ага, ти, напевне, знаєш, що я працював над докторською? Розумієш, мені не вистачало матеріалу, і я його трохи почерпав із нашого з тобою загального казана. Ти, звичайно, нічого не маєш проти? Саму дрібницю. Ось розішлю реферати й примушу працюва-ти на тебе всю кафедру.

Заболотний бачив, як невимушене розмовляє Ковальський, з усієї сили намагається переконати, що справа не варта навіть того, щоб про неї говорити.

— Ні, що ви, Юрію Павловичу, я не маю нічого проти. Але річ у тому...

— В чому?

— Річ у тому, що матеріал той хибний.

— Як-то? — Веснянки на голому тімені Ковальського стали ніби червонішими, нагадували іржаві плями.

Заболотний поволі розповів, у чому річ, а закінчивши, зажадав надіслати до видавництва листа.

— Ми надішлемо цього листа після мого захисту, — сказав Ковальський. Голос його зривався, цегельно-червоне обличчя стало раптом білим.

— Ні,—твердо мовив Заболотний. — Якщо ви не хочете, то я зроблю це сам. І вже біля дверей додав:

— Я не бажаю, щоб над моєю роботою глузували.

Склянка кави лишалась незайманою. Заболотний сидів біля низенького столика, неуважно дивився крізь великі суцільні вікна. Порепані стовбури акацій здіймались у вітряне небо, розчепіривши віти-пальці, благаючи в неба тихої прозорої блакиті. А небо затрусило снігом. Перший сніг блимотів під ліхтарями дрібними іскрами, мерехтів чарівним блиском.

Заболотний забіг у це невелике кафе, де не скидали одягу, аби з'їсти щось на вечерю та випити склянку кави.

На мить здалося, що вулицею пройшла Віта. "Зараз зайде", — майнула думка.

Вона й справді зайшла… Поряд високий хлопець в імпортному пальті й модних черевиках. Заболотний, опріч волі, глипнув на своє старе, ще студентське, пальто, светр, сколотий ззаду шпилькою. "Завтра ж вранці піду до універмагу, придбаю пристойне пальто", — була перша думка.

Вони ж узяли по склянці соку. Заболотний сидів спиною, але в вікні, неначе в люстрі, все бачив. Він помітив, як похлинулася Віта, впізнавши його. Молодик замовив ще цукерок, та Віта щось сказала й одразу ж вийшла. "А я рідко купував їй цукерки. Доля… Для того, щоб принести комусь щастя, мало знати зайву сотню хімічних формул, із чого складаються речовини або навіть живі істоти. Треба любити. Вона все ж гарна…"

Заболотний відчув якийсь тихий, ниючий біль. Він не міг сказати, що в нього болить серце. Ні. Воно вже переболіло ще того мрячливого вечора.

Вийшов із кафе. Горобці, стомлені денними турботами, тихо сперечалися на гілках акацій, неначе грілися своїм щебетанням.

У гуртожитку на столі, де залишають пошту, знайшов на своє ім'я чотири великих конверти. То були статті з видавництва, які він прохав повернути.

Наступного ранку пішов до інституту.

В кабінеті Ковальського сиділа завідуюча лабораторією. Улесливо посміхаючись, вона давала підписувати йому якісь папірці.

— Дозвольте?

Ковальський швидко повернув голову.

— Почекайте, я зайнятий, — відповів сухо. "А раніше приймав за будь-яких обставин". Заболотний пройшовся коридором, заглянув у дослідницьку. Куліша ще не було.

Нарешті завлабораторією вийшла. Він помітив у її лупатих чорних очах злість. "Ні, це не волохата жаба, як казав Куліш, скоріше — очкова змія. Але що я їй зробив? Втім, нічого дивного, це челядь Юрія Павловича".

— Що ви хотіли? — Ковальський не відривав погляду від папірця.

"А череп блищить, мов бампер на "Волзі". Відгороджується лаком офіційності".

— Я прийшов сказати, що надсилав до редакції листа з проханням повернути статті...

Ковальський підвів голову.

— …Я мотивував своє прохання помилкою, якої ми припустились…

Веснянкуватий череп Ковальського вкрився краплинами поту.

— Ну й що ж вам відповіли?

"На лакованій поверхні з'являються тріщини. Колупнеш, і відпаде шматок блискучого лаку, а натомість зачорніє роз'їдена іржею поверхня". Заболотний розкрив течку й витяг чотири великих конверти.

— Ось. Це наші з вами статті. Я їх одержав учора.

На обличчі Ковальського майнула ледь вловима зміна.

— Володимире Кононовичу, — мовив несподівано люб'язним тоном. — Я дуже шкодую, що між нами останнім часом виникла якась стіна. Повір, мені самому прикро, що все так сталось. Але гаразд. Якщо ти вже так близько приймаєш цс до серця, хай буде по-твоєму. Сідай і переробляй статті згідно з твоєю теорією. Скільки тобі на це треба часу, два, три місяці?

"Так, уся ця сяюча поверхня не що інше, як іржаві струпи, старанно скриті товстим шаром лаку".

— Ні, Юрію Павловичу, — відповів рішуче. — Я вирішив кинути аспірантуру. Не знаю, коли вернусь до цієї роботи… Можливо, в майбутньому, але не тепер. — І пішов до дверей.

XIV

Порепаний чемодан і рюкзак, неначе два старці, стоять біля порога порожньої кімнати. Голі віти акації хитаються перед вікном товстелезним чорним павутинням. Заболотний у пальті й капелюсі стояв посеред кімнати, позирав навколо байдужим поглядом. "Свобода від тілесних страждань і душевних тривог…" — прочитав на підвіконні. Посміхнувся і сів на голу сітку ліжка, яке жалібно зарипіло під вагою тіла.

У коридорі почулися кроки. Йшло двоє. По хвилі постукали.

— Прошу! — гукнув.

На порозі стояв Куліш. На пальті й модному капелюсі з маленькими крисами розтавали сніжинки. З-за спини в нього вигулькнуло руде Іванове обличчя.

— Що все це значить, бакалавре? — Куліш здивовано озирнувся.

— Координати міняю, колего. Сідайте, — показав на стільці біля столу, — ще маю час. Куліш примостився на ліжку Заболотного, а Іван, кинувши свою кролячу вушанку на голий стіл і розстібнувши пальто, сів на стілець.

— Ми щойно з університету, — сказав Куліш. — По дорозі зайшли тобі дещо розповісти… Ковальський сьогодні захищався.

Заболотний підвівся:

— Ковальський захищав свою докторську?!

— Ти ж знаєш, бакалавре, захист докторської — явище виключне, отже, присутні були всі кити від науки. Звісно, й Іванів шеф. Ковальський, як ти пам'ятаєш, надсилав йому автореферата на відгук…

— Ну й який відгук дав Гнатенко? — Заболотний відійшов до вікна.

— Почекай. Нехай краще тобі розповість Іван все по порядку, бо я можу бути необ'єктивним.

— Що розповідати?.. — Іван витяг коробку "Києва", простягнув Заболотному й Кулішеві, сам теж припалив. — Коли говорити про автореферат, то його було написано так, що комар носа не підточить — тут йому треба віддати належне. Але я знав, де собаку зарито. Шеф мій теж знав—тому й відгуку не дав;

сказав, що свою думку скаже на захисті... Доповідь Ковальського зайняла рівно півгодини і була досить змістовною, я б сказав, експресивною...

Заболотний на мить уявив велику аудиторію, що амфітеатром спускалася до лаштунків з кафедрою. Над лаштунками протягнуто дріт, на якому вішають графіки. Дисертант знаходиться внизу, ніби в фокусі поглядів, що падають на нього збоків і зверху.

— ...Під час дебатів Юрій Павлович відповідав на всі питання і схилив до себе аудиторію. Отож я тоді й набрався зухвальства, запитав, на якій підставі він робить висновки про утворення в розчинах германатів. Ковальський почав відповідати жваво, з посиланням на авторитети. Проте увагу вже було загострено саме на цьому питанні і відповідь твого шефа, Володю...

— Колишнього шефа, — поправив Заболотний, вмощуючись на підвіконні.

— Гаразд. Відповідь твого колишнього шефа аж ніяк не переконала членів Ученої ради. Один навіть сказав, що сіль, утворена слабкими кислотою й основою, якими є гідроокиси алюмінію та германію, зазнає гідролізу, отже, її існування в тих умовах, про які казав Ковальський, є

неймовірним. Під кінець виступив мій шеф. Він сказав, що взагалі дисертацію можна було б вважати задовільною, коли б не ті дві глави, де йдеться про германати. Шеф порадив Ковальському доробляти дисертацію.

Заболотний відчував у всьому тілі дрібне тремтіння.

— Побачив би ти, бакалавре, обличчя Ковальського наприкінці захисту. Воно було спочатку червоним, а потім стало білим, як стіна, на лобі й лисині з'явилися якісь руді плями. Я сидів у третьому знизу ряді і бачив ті плями...

— Куліш тріумфував, — усміхнувся Іван. — Він навіть кинув мені оцю цидулку, — витяг із кишені піджака папірець, подав Заболотному.

"УРЯП!" — було написано великими літерами.

— Ну гаразд, — сказав Іван. — Ми, власне, прийшли до тебе не за тим, аби розповісти про крах Ковальського.

— Та чого там? І за тим теж, — вставив Куліш. І оскільки Іван мовчав, повів далі:— Бакалавре, твоя дисробота зацікавила одного кандидата-мінералога з інституту геомеханіки. Він займається дослідженням умов накопичення германію в бокситах та інших рудах. А ти вивчав умови сорбції германію на гідроокисах алюмінію та заліза. Розумієш, як ви один одному потрібні? Адже боксити — алюмінієві руди з великою домішкою заліза. Що ти на це скажеш?

Заболотний витяг із кишені квиток на поїзд.

— Ось. Сьогодні їду.

— Не роби дурниць, шановний, — аж підскочив Куліш. — Садко діло пропонує. Тепер успіху досягає той, хто працює на стику двох або й

трьох наук, як Іванів шеф. За фахом він металург, але фізику й хімію знає як бог. Інакше б він не був Гнатенком, праці якого вивчаються в усьому світі. Та й не тільки Гнатенко... Вузька спеціалізація зараз уже не дає тих наслідків.

— Все це мені відомо, — відказав Заболотний. — І пропозиція вашого Садка дуже слушна. Але я зібрався їхати. І таки поїду. Мені ще треба прийти до тями.

Вони вийшли разом. Іван ніс обшарпаний чемодан,

Біля трамвайної зупинки Куліш сказав За-болотному:

— Мою адресу ти знаєш, Іванову — теж. Отже, коли надумаєш, пиши... Хай тобі щастить!

Сніг змінювався дощем. Рвучкий вітер хапав на льоту важкі краплини й жбурляв їх у швидкому вирі навколо ліхтаря. Годинник показував п'яту годину вечора. Заболотний стояв на східцях потяга й усе дивився й дивився, проціджував очима окремі сірі постаті. Десь на дні свідомості жевріла надія, що ось тепер, в останню хвилину, хтось прибіжить на перон, схопить його за руку і поведе знову в місто, до трамвая... Він знав, хто це мусить бути, але боявся навіть у думках назвати її ім'я.

Пройшов залізничник, постукуючи по колесах і перевіряючи змазку. Краплини дощу розбивались об його чорну, в масних плямах, фуфайку.

Володимир напружив зір. "Якщо вона з'явиться, я одразу ж сплигну". Розум підказував, що ніхто не прийде, та якась підсвідома віра збуджувала єство, напружувала зір і мозок.

Провідниця нечемно відштовхнула його і проходу, витягла прапорець, стала в дверях. Заболотний, поставивши валізу в інший бік

тамбура, причаївся за її спиною і знову прикипів поглядом до перону. Раптом в одній із постатей, яка непевно рухалася від будови вокзалу, впізнав знайомі обриси… Але ні. То була лише уява, втілена в чужу розпливчасту постать. Поїзд рушив, обірвавши останню нитку, що зв'язувала Заболотного з цим містом. "Невже все?" — шепотів він.

Під ногами легенько постукували колеса. Вони стугоніли все частіше й частіше, й, здавалося, це ритмічне стугоніння говорило: "Вернись, вернись, вернись…"

"Я ще повернусь", — відповів їм Заболотний і попрямував у купе.

Частина друга

I

За спиною Заболотного рипнули двері.

— Чому вікно не відчиниш? — Садко Матвійович кинув на стіл течку, підійшов до Володимира.

Садко Седенко був середнього зросту, ходив ледь згорбившись, ніби за плечима ніс важкий рюкзак.

Заболотний прочинив вікно. В кімнату хлюпнуло вранішньою свіжістю.

Садко, кивнувши на Дніпро, сказав:

— А побачив би ти Єнісей… Дика, прямо жахлива краса. Новак почувається там затисненим, приниженим.

— Ну й милувався б тією дикою красою.

Заболотний хоч говорив жартома, все ж у голосі відчувалися ревнощі. Як можна дивитись на Дніпро й думати про щось інше?

— Бачиш, у людини на якомусь відтинку життя настає така ситуація, коли тягне до батьківської оселі, до того місця, де ти народився. Я відчув це у тридцять два, після десяти років блукань по всіх усюдах. — Седенко трохи помовчав. Карі очі гнітилися спомина-ми. — Ось що… — несподівано клацнув кнопками течки, простягнув стосик аркушів. — Два останніх розділи. Деякі зауваження, звісно, додав, але незначні. Отже, дороблял та неси друкарці.

— Дякую, шефе.

— Богові дякуватимеш, коли Ковальський не підкладе тобі свиню на захисті.

Ковальський… Це прізвище каменем шубовснуло в свідомість, скаламутило неначе вже осілі думки… Заболотний поїхав тоді в те невелике містечко, де жив батько. Там здавалося йому все сірим, незначним: і гранітна бруківка, й дво-триповерхові будинки, і наївні гіпсові леви біля входу до міського парку. Він зустрічав своїх однокласників. Вони були при ділі, тиша маленького міста їх не гнітила. При зустрічах називали його шкільним прізвиськом. 1 все ж він був для них чужий. Вони дивилися на нього, як на людину, що десь відірвалася, а тут іще не прижилася. Була гнила погода. Здавалося, всі хмари забрьохані в болоті. Ходив роздвоєний, і те "я", що було тільки за формою Заболотним, кляло безглузде рішення кинути аспірантуру. Мозок вимагав роботи. І це була така гостра потреба, як потреба дихати.

Якось увечері повернувся з роботи батько й побачив зібрані речі. Сірі батькові очі враз ніби вицвіли, а обличчя стало жовто-брунатним, неначе старовинне карбування на бронзі. В глибоких зморшках причаїлася

прикрість. Дружина дивилася на нього ніяково, немов завинила Володимирові, бо вона була мачухою.

— Чимось тобі не догодили, сину? — спитав терпким голосом. Батько все розумів.

— …Чого це ти так до вікна прикипів — повернув його до дійсності Садко, позираючи з-під пелехатих брів-стріх.

— Спогади, шефе, дошкуляють.

— Коли людині починають дошкуляти спогади, це поганий знак. Вона старіє.

Седенко скинув куртку, повісив на спинку "тільця. На голові в Садка стовбурчилося цупке сивіюче волосся.

Заболотний переглянув рукопис. Поміток і справді було мало, й він одразу ж почав виправляти. Але спогади не відступали. Давнє стояло поруч.

Садків голос ледь долинув до свідомості:

— Слухай, Володимире, відкіля ти взяв цей експериментальний матеріал?

— А-а, то ще коли в аспірантурі був…

— Тоді ми мусимо брати в співавтори й Ковальського. Адже він був у той час твоїм керівником.

— Звичайно, шефе.

Вони зустрілись випадково.

Неповороткий тролейбус, розвернувшись на перехресті, швидко наближався до зупинки. Володимир кинувся бігти.

— Агов, молодий чоловіче, у мене в руці портфель, а не футбольний м'яч, — почулося ззаду.

— Даруйте, — на мить зупинився. — Я дуже поспішаю.

Раптом помітив, що чоловік посміхається. Перед ним стояв Ковальський.

— Коли б чужий так штовхнув, неодмінно покликав би міліціонера. Ну, добрий день, Заболотний. — Очі Ковальського повнилися приязним гумором.

— Добрий день, Юрію Павловичу… Ці тролейбуси й насправді рідко ходять. Оце наступний уже буде через півгодини. Даруйте, що так сталося.

— Пусте, мого портфеля зроблено з добрячої шкіри. Зараз таких не роблять. Чого посміхаєшся? Я не затримую? Може, пройдемося до наступної зупинки? Мені ж цікаво знати, що ти поробляєш. Мало кого який ґедзь кусав. Я знаю, в тебе невдало склалося по-дружнє життя. А хто зараз не розлучається?

На обличчі Ковальського було щире співчуття. Володимирові навіть стало прикро за себе, ніби він уже кілька років носив камінь за пазухою проти людини, яка заслуговує лише на повагу.

Ковальський зняв крислатого капелюха, почав обтирати хусткою спітнілий череп.

— Та й смажить же, чорти його батькові. Думаю оце на кілька днів у Крим вирватись. Може, й ти за компанію? Одне місце в машині буде.

Заболотний подякував і відмовився.

— Коли б ми не зустрілись, — сказав він, — я б усе одно до вас завітав. Ми написали статтю на основі того експерименту, який я провів, ще коли був аспірантом… Включили вас у співавтори.

— Оце вже дарма. — Вираз недбалої безжурності щез із лиця Ковальського. Воно стало заклопотаним. — Тепер мені це ні до чого… — Останнє вимовив із якимось прикрим видихом, наче дорікаючи.

На мить Заболотний відчув, що припустився нетактовності.

— Але ж цей експеримент я робив, коли ви були моїм шефом…

— Звісно… І все ж не слід.

Попереду тюпав якийсь старий з лисиною на півголови. Сірий костюм на гладкій статурі сидів, немов дитячий одяг на дорослому.

— Поглянь-но, хто йде! Яшка Обуховський… Тобто Яків Миронович. Давненько його не бачив… Ніби й миршавенький дідок, а макітра працює дай боже кожному. Зв'язки, має по всьому Союзу. Колись же в Раднаргоспі заправляв, а потім пішов у науку. О! Кого я бачу! — Ковальський зробив правицею вітальний рух. — Моє шанування, Якове Мироновичу! Бачу по вас, почуваєтеся собі нівроку. Дай бог, дай бог, як кажуть…

Чоловік стримано потис руку, дещо іронічно поглядаючи на Ковальського знизу догори. А той, ніби згадавши про Заболотного, кинув:

— Ну привіт. Заходь.

Заболотний підійшов до зупинки. "Либонь, ніяк не забуде того конфлікту. Що ж, я завдав йому тоді чимало клопоту. І все ж на нього це не схоже".

Володимир ступив на край бруківки, намагаючись крізь суцільний потік авто розгледіти тролейбус.

II

Олена, обіпершись ліктями об підвіконня, поглядала на вулицю. Ранкове проміння продиралося крізь густе верховіття старої акації, лилося на підвіконня сліпучим водограєм. Протилежний бік вулички ще дрімав, укритий, немов ковдрами, довгими тінями від будинків. А звечора мрячило, потім пішов косий дощ. Довелося запросити Володимира до господи, ризикуючи наштовхнутися на крем'яний погляд хазяйки, котра не любить, коли до її квартирантки приходять гості. Правда, вчора тітка Марта подалася до сусідів і повернулася аж після одинадцятої.

— Як ви гадаєте, Музо Семенівно, мені відмовлять? — звернулася Олена до рудоволосої секретарки.

Та перестала гортати папери, запитливо сяйнула синіми очима.

— Ти про що, Оленко?

— Про розподіл квартир.

— А-а… Це таки твоя черга, але оскільки ти несімейна… Можуть дати, а можуть і не дати. Все залежатиме від тебе. — Олена відчула в голосі секретарки легку іронію. — Від тебе, від тебе, — навіть трохи злорадно повторила Муза Семенівна.

Раптом долинуло легеньке гудіння, яке швидко наростало, й ось уже вигулькнуло сіре авто, різко загальмувало. З-під коліс сипнули наполохані горобці, котрі дзьобали на бруківці крихти хліба. Олена відійшла від вікна й сіла до столу, на якому, крім друкарської машинки, лежала її жовта сумочка й люстерко. Грюкнули дверці авто. По хвилі в порожньому коридорі пролунали впевнені кроки, двері затулила висока, ледь згорблена постать.

— Доброго ранку, дівчатка! — Легенький баритон розлігся по вітальні разом із приємним запахом дорогих цигарок.

— Доброго ранку, Іване Петровичу.

Іван Петрович підійшов до Олени, його карі очі молодече лукавились, ніби тішилися з того, крізь яку чудернацьку в п'ятдесят років маску їм доводиться дивитись. Олену теж закликали сміятися й не приймати всерйоз цієї, хоч і гладко виголеної, але все ж маски. Життя — маскарад, і кожен убирається на свій кшталт. Отже, й лисина, й сліпучо-біла сорочка — все це маскарадна уніформа, під якою криється зовсім інша, молода ще людина.

— Ти поглянь, Музо Семенівно, як палахкотять щічки у нашої Олени. — Кімнату знову заповнило оксамитовим звучанням. — Прямо тобі ранкова зоря.

Олені на мить здалося, що сутула постать Івана Петровича роздвоїлась, тобто постать залишилася нерухомою, а з неї вигулькнув стрункий молодик з обличчям, яке вона бачила на пожовклому фото, котре зберігає в своїй шухляді Муза Семенівна. Вийшов і робить їй компліменти. Вона ще більше зашарілась, опустивши долі свої світанково-сірі очі.

— Гм, — почулося з боку секретарки.

Це єдине "гм", ніби й безневинне, все ж нагадало дещо Івану Петровичу, і Олена помітила, як швидко щез молодик і лишилася тільки згорблена постать літньої людини. "І все ж ти гарна..." — казали потускнілі очі, вже практично споглядаючи пряме біляве волосся, похилі плечі, тугі перса.

Черевики човгнули кілька разів по паркету, і двері кабінету, немов дверці сейфа, грюкнули за спиною начальника.

Муза Семенівна нервово шелестіла паперами. Руде скуйовджене волосся та трохи розгублений вигляд робили її схожою на кельнерку з ресторану, від якої щойно втік клієнт.

Олена заклала в машину папір. Пальці дружно побігли по клавішах, очі розплутували карлючкуватий почерк Івана Петровича, а думка...

...Вона прокинулася від спеки в наметі. Крізь відкинутий полог синів трикутник густого неба. Володимира поряд не було, мабуть, побіг до струмка. Він і справді стояв проти сонця з закладеними за голову руками в самих лише плавках. Вона ніколи не бачила його роздягненим і не знала, куди сховати очі. Мерщій захотілося гулькнути в намет, та він уже помітив, гукнув. Нерішуче спускалася до струмка. Краплини джерельної води на його грудях блискотіли дрібними перлинами. В куточках губ грала ніжність і поблажливість. На мить подумала, що вона вже в нього, мабуть, не перша, відчула якийсь рвучкий біль всередині. "Зате ти в мене перший". І скочила босоніж до нього на холодний валун. Він умить підхопив її і стис в обіймах, аж перехопило подих.

— Ти проспала зорю, — в голосі неначе бринів докір.

— Чого ж ти мене не розбудив?

— Не наважився. Ти так солодко спала... Він трохи вищий від неї — бурий від засмаги, ніби продовження того бурого валуна, на котрому

стояли, — посміхався їй, закликав милуватися струмком, що дзюрчав на дні крутого яру, барвистими, немов альпійськими, луками нагорі, де стояв їхній намет.

Вчора, в п'ятницю надвечір, вони зійшли з рейсового автобуса і, покидавши на плечі рюкзак і намет, рушили битою стежкою в бік річечки, а звідти — яром понад струмком ще з півкілометра. І от, крім них, тут хіба що цвіркуни та метелики.

— Піду розпалю примус та зварю кави. — Він відхилився і скочив з каменя.

"Хіба там, де живуть мільйони, не знайдеться місця ще для двох?" — часто запитував Володимир, коли вони тулилися десь у під'їзді. Олена подумала, що зараз їм дає пристанище сама природа.

— Іван Петрович у себе? — різкий чоловічий голос відсік спогади, немов сокирою.

В приймальні стояв заступник начальника — невисокий гладун — рідке волосся на великій голові зачесане на проділ, який нагадував змійку-блискавку. Він споглядав Олену, немов порцелянову статуйку, ледь посміхаючись і неначе дивуючись.

— У себе, — почувся прісний голос Музи Семенівни.

Заступник, не постукавши, щез за дверима кабінету начальника.

— Барахло, — прошелестіло знову від секретарки. — П'ятнадцять років працюю з цим барахлом, і жодного разу не привіталось. Воно має нас тут за меблі.

Олена вклала в каретку останню закладку звіту. Гнучкі білі пальці методично, як важільці, знову забігали по клавішах…

Того суботнього вечора вони повиносили з намету опальники й полягали поряд. По чорному небі неначе хто розметав пригасаюче багаття, й Олені здавалося, що вона згрібає долонями жарини і ось уже нагребла одне сузір'я, друге…

— Ми з тобою знайомі півроку… — сказав тихо Володимир і примовк, неначе прислухаючись до ледь чутного плескотіння струмка. — Я завжди казав, що я тебе кохаю…

Олена кинула згрібати жарини-зорі.

— Я брехав.

"Я брехав, я брехав!!! — краяло, розривало тишу, ніби пиляло живе тіло тиші.— Я брехав, я брехав, я брехав…"

— Так, я тоді брехав. "Брехе-хе-хав, брехе-хе-хав, брехе-хе-хав…" — долинуло жаб'яче десь аж із річки.

— Я ще казав тобі, що ти гарна… Це правда. Я люблю бачити тебе, я люблю, пригорнувшись до тебе, відчувати твою досконалість. Це почуття не є кохання, але, повір, воно гарне. Мені двадцять сім. Я встиг дещо підгледіти у життя. Що саме я підгледів? Це надто складна річ, та й навряд чи висловиш мову почуттів звичайними людськими словами… Я прийшов до тебе духовно спустошеним, либонь, тому так просто злітали з моїх вуст слова кохання, і ця брехня звучала для тебе істотніше за правду. Я знав, що жінки вірять брехні більше, ніж самій правді. Треба тільки цю брехню підмалювати екзотичним пензлем та трохи надати їй перспективи, бо пласкі побрехеньки легко розпізнати. Я це знав і тому брехав тобі сумлінно, добираючи найкращих порівнянь. Це була, якщо хочеш, творчість, під час якої народжуються добірні поетичні образи, глибокі думки… Спочатку ти була дещо здивована, адже ти звикла купатися в бездарних лестощах дрібних залицяльників. Ти знала, що ти гарна, але ж хіба могла ти знати, на які барвисті слова та густі думки

може спонукати твоя краса? Не подумай, що я якимось чином готувався, йдучи на побачення. Зовсім ні, з тобою я ніби розумнішав і часто сам дивувався своїм дотепам. Я тебе не любив, але цього ти не могла знати, бо ті брехливі слова кохання мали під собою правдиве тло — мій внутрішній стан, — яке надавало їм перспективи, об'ємності. Ти покохала мене уже через півроку. Я ж тішився з цього й часто, йдучи на побачення, сміявся з тебе і з себе…

Олена не відчувала свого тіла, якийсь дивний спокій, ніби його зовсім не було, а тільки лежить мозок, на якому причаїлась думка, немов на ковадлі, й очікує на молот, що ось гахне й розчавить. Та ще місяць світить, бездушно і люто, як око циклопа.

Володимир підвівся, спустився до струмка. Він стояв, як і вдень, на валуні, заклавши руки за голову, весь ніби всипаний золотим пилом.

— Встань, Олено, і підійди сюди. — Голос, змішаний з плескотом струмка, був ніби й не його.

Вона, мов сновида, спустилася до нього, в нерішучості зупинилася біля валуна. Цієї ж миті його міцні руки підхопили й поставили її поряд.

— Послухай-но, дівчино, я брехав тобі майже півроку. Я добирав найзухваліших компліментів і найпереконливішого тембру голосу. Я так творчо брехав, ніби переконував не тебе, а себе. І, знаєш, я переконав себе. Я почав вірити в усе те, що казав, і чим далі та віра ставала такою глибокою й міцною, що набула змісту правди. Брехня, в яку повірив сам брехун, стає для нього правдою. Отже, все, що було колись, для мене відпало, мов горіхове лушпиння — міцне, але потрощене. Тепер маю зерно нової правди. Ось воно стоїть, темніше за ніч, і часто дихає.— Володимир несподівано міцно пригорнув її.

Молот не розчавив думку, а місяць ніби посміхався, утираючись легкою хмаринкою, що линула кудись нічним небом. Олена відчула в прохолодному повітрі його теплу міцну статуру.

— Мерзотник ти, Володько, — тільки й сказала після пекучого цілунку.

А тиша раптом заґелґотіла так голосно, що Олені здалося, ніби вона повиймала з вух вату. Дзюрчав струмок, сюрчали цвіркуни, десь із річки долинали жаб'ячі теревені — "мер-р-зотник, мер-р-рзотник, мер-р-рзотник". І це слово звучало наймилішими лестощами.

Місяць майже торкався чорної трапеції — намету на горі, немов хотів до нього вкотитись… "ТАКИМ ЧИНОМ, ПРОДУКТИВНІСТЬ ЗА КВАРТАЛ"… Олена закінчила друкувати останнє речення, витягла закладку з каретки. "Помилок, мабуть, наробила…" Хоч наперед знала, що найкраща якість друку бувала тоді, коли під час роботи думала про щось інше. Очі автоматично подавали інформацію на пальці без участі свідомості. Про всяк випадок проглянула текст, бодай не чути малясово-повчального голосу начальника. Помилок не було. "Хіба я така гарна?" Прилаштувала біля машинки люстерко. Очі й насправді сірі, як чисте світанкове небо. В затінку довгих чорних вій танули рештки споминів. Він казав, що коли б мав хоч пога-ненький курінь, то вже давно забрав до себе. Та що поробиш, поки що він ходить в молодших науковцях, отже, про квартиру можна лише мріяти. Вона йому казала, що стоїть на черзі, до того ж десь на початку, але він тільки посміхався поблажливо та трохи іронічно… Олена провела гребінцем по прямому білявому волоссі, і кожна волосина блиснула золотим відливом. "Гм… Усі чомусь кажуть, що я фарбую волосся…" Пригадалось, коли вона вперше побачила Володимира. Поїзд стояв у Синельниковім лише п'ять хвилин. Вона вскочила до вагона разом із свистом потяга. Сумка врізалася в руку, й вона, віднайшовши вільне місце, прилаштувала її в кутку. Навпроти — молодик років двадцяти п'яти невідривне дивився у розширмлене вікно. Олена скинула пальто, на якому палахкотіла руда лисиця — мамин подарунок, — і по-вісила поряд. Більше тижня

відпочивала у батьків. Довго спала, годинами сиділа біля телевізора, перечитувала журнали, привезені з міста, інколи заглядала в гості до подруг, які здебільшого повиходили заміж і тепер мали свої турботи. Але все це їй встигло остогиднути — і телевізор, і журнали, і навіть мамине піклування. Зараз вона прагнула швид-ше до міста, почути знайому мелодію вулиць, пірнути у вир руху. звуку, кольору, їй здавалося, що потяг надто повільно набирає швидкість.

А молодик навпроти невідривне споглядав засніжені горби, балки, темні смуги чагарників, і, здавалось, крім забрудненого вікна, для нього більше нічого не існувало. Його руки уперлися ліктями в якийсь ілюстрований журнал, підтримуючи підборіддя, немов дві колони. Олена вперше наштовхнулася на таку байдужість. Міг би хоч поцікавитись, хто його сусідка, тим паче в купе тільки отой дідуган у потертій шинелі чи то залізничника, чи то міліціонера. Чоловік, ніби відгукуючись на її думки, на мить одірвався від вікна, полоснув по ній зосередженим поглядом і знову втупився у вікно. Вона подумала, що, може, він її соромиться — таке вже траплялось, коли молодики, ба навіть старі, в її присутності не знали, як триматись, і тому ховали очі. Але ні, вилицювате обличчя з тонким прямим носом було бліде, аж надто бліде, щоб вислов-лювати будь-які почуття; тільки ледь розкосі очі клали на нього тінь іронії та глузування. Ковзнула поглядом по білій сорочці зі старанно пов'язаною краваткою, під піджаком вгадувалась ладна, тренована статура. На полиці зверху стояв, мабуть його, величезний, туго напханий портфель. Почала вгадувати, куди він їде та яка в нього професія. "Мабуть, інженер, їде у відрядження чи з відрядження, — подумала. — Або студент, повертається з канікул. Втім, для студента він застарий, бо серйозністю так і холодить".

Потяг повернув, і сонце тепер жбурляло у вікно свої сліпучі промені. Незнайомець на мить примружив очі, ледь усміхнувся. На обличчі майнула лагідна усмішка.

— Дозвольте ваш журнал. Ви все одно не читаєте… — вихопилось у неї так несподівано, що не встигла навіть подумати.

— Прошу. — Чоловік якось дивно глянув, ніби він її вже знав і тепер шукав у рисах її обличчя ствердження цьому. Усмішка, викликана сонцем, зникла, в його зіницях блукали спомини, які відбивалися на різко окреслених, хоч і по-дитячому припухлих губах то лагідністю, то, як здалося Олені, болем, та тільки не виразом, який так приємно бачити і який з'являється у чоловіків, коли ті на неї дивляться.

Вона взяла журнал, намагалася заглибитись у якесь оповідання, але оповідання було нецікаве, бо перечитувала абзаци, аби дійти змісту. А може, то їй заважали оті дивні очі навпроти, які пасли свої спомини по її обличчі, волоссі. Почала пригадувати, чи всг в неї гаразд, чи немає в зовнішності чогось такого, що викликало б посмішку у того, навпроти. Ні, у неї все добре. Дарма тільки не підвела повіки. Але молодий чоловік знову втупив погляд у вікно, він більше не посміхався сонцю, а тільки мружився прикро, бо сонце заважало йому дивитись. Відзначила, що в нього гарні білі руки з довгими пальцями, він відбивав ними якусь мелодію. Чому, й сама не знала, але він був їй чимось цікавий. Не сказати б, що гарний, ні, але в ньому було щось таке, що вабило більше за будь-яку красу. Либонь, трохи розкосі очі, що робили погляд неначе зухвалим і глузливим, але ні, таке враження складається, коли дивитися на нього трохи збоку. Коли ж він сказав "прошу" і глянув на Олену, вона побачила розумний, неначе важкий від думок, погляд, у якому й натяку не було на глузування або зухвальство. Більше того, вона побачила в тому погляді себе ніби з іншого боку. Він дивився на неї не як на гарну дівчину, до якої можна залицятися і яку можна й не мати всерйоз, а як на людину абстрактну, з власним глуздом і гідністю. Після такого погляду починаєш себе поважати. Олені навіть прикро стало: ось так, побачиш путню людину та й розминешся з нею. Напевне ж, їде кудись далі, і через дві години вона залишить його біля цього каламутного вікна, й він сидітиме зі своїми думками неначе її тут і не було.

Сонце пливло по обрію, і швидке проміння ніби збивало у вагоні пилюку. Олена таки дочитала оповідання...

Глухо розчахнулись двері кабінету. Заступник начальника, ґречно посміхнувшись Олені, поплентався до виходу. Він ішов, неначе викидав недбало поперед себе ноги, відхилившись трохи назад, ніби для рівноваги.

— Рисак, — відзначила Муза Семенівна, коли той був уже в коридорі. —Хоча б один раз прийшов у випрасуваних штанях…

"Така вже вона, ця Муза Семенівна, коли не злюбить кого, то назавжди".

…Поїзд зробив останню зупинку перед містом. Незнайомець все сидів, заглибившись у думки, навіть не позирав у вікно, як раніше… Шарпонуло вагони.

— Мабуть, із канікул повертаєтесь? — Його запитання було несподіванішим від різкого свистка потяга.

— Так… Власне, ні. З відпустки.

— Чому такий час обрали? Влітку треба відпочивати.

— Не завжди випадає влітку.

— Так, так. Розумію…

Було видно, що розмову він почав, аби згайнувати час. Вона подумала, що по голосу він, мабуть, дорослiший, ніж видається. Слова супроводжувались густою думкою. Такий голос мусить мати людина, яка багато думає.

Повз їхнє купе пройшло кілька чоловік з валізами та сумками. Дідок у шинелі теж почав лаштуватись, навскіс блимаючи на Олену та її сусіда.

Олена помітила на обличчі молодого чоловіка нетерпіння. "Невже він теж зараз виходить?" Раптом застугоніло, загуло, і побігли за вікнами балки мосту, швидкі, мов тіні. Незнайомець знову припав обличчям до віконного скла, немов хотів остудити його. Сонце за вікном уже торкнулося обрію, пофарбувавши все навколо в червоний колір: засніжені поля, переліски, скрижанілий Дніпро. Потяг рівно стугонів над прірвою. Вже виднілася набережна, що відгороджувала Дніпро від міста багатоповерховими кам'яницями, виднілися водні станції — порожні та сумні, а з іншого боку чаділа гігантськими трубами приміська ДРЕС.

Гуркіт обірвався так само раптово, як і почався. За вікном засіріли якісь будови, з'явилися залізничні колії, вагони приміської електрички. Потяг наближався до вокзалу. Сусіда накинув сіре демісезонне пальто зі смужкою сірого каракулю на комірі, натягнув пелехату кролячу вушанку. "То він теж виходить". Не знати чому зраділа. Він поглядав, як вона вовтузиться біля важкої сумки.

— Давайте допоможу — і, не дочекавшись відповіді, взяв у неї ношу.

Дістав з полиці портфеля. Вона йшла слідом, ховаючи розчервоніле обличчя в руду лисицю.

Довго очікували на трамвай, їй хотілося, аби трамвая довше не було, бо з його приходом вони розлучаться, зникнуть одне для одного в мільйонному місті.

Над дахами ще плавали клапті короткого березневого дня, а на вулиці вже сутеніло.

На розі жалісливо проверещав трамвай. Фари ніби плакали в сутінках жовтими сльозами. Ось зараз вони сядуть, а потім кожен зійде на своїй зупинці…

Він допоміг їй занести у вагон сумку.

— Коли матимете бажання й час, приходьте завтра до кінотеатру "Космос", — стояв, очікуючи відповіді.

Олена всміхнулась, і він виплигнув майже на ходу.

Йому треба було в інший бік.

III

В коридорі почулися кроки. Зайшов Садко.

— Кляті порядки! Для статті на три сторінки треба збирати різних довідок на десять сторінок… — Сухі пальці його нервово перебирали аркуші.—Про що ти думаєш? — запитав Заболотного.

— Ні про що.

— Жаль. Слід хоч зрідка про щось думати.

— Шефе, чи не здається вам, що це товкти воду в ступі? Адже роботу зроблено, статті написано. Навіщо псувати папір і час на дисертацію? Краще б я ці півроку працював над іншими гідроокисами.

Садко, вмостившись у кріслі, дістав із шухляди цигарки та запальничку. Запальничка була з гільзи — такими користувалися у війну й після війни. Колись муляло спитати, чому той не пожбурить її на

смітник, але після того, як Седенко з паяльником лагодив стрижень з коліщатком, передумав. "Мабуть, якась реліквія..."

— Навіщо, кажеш? А вже того, що "ученым можешь ты не быть, но кандидатом быть обязан". Кандидатом наук, — додав по хвилі.

— Вчора я бачив Ковальського, — сказав Заболотний. — Він відмовився бути співавтором.

— Не хоче? — Кущики брів здивовано заворушились. — Чому?

— Каже, що йому це ні до чого.

— Дивно... Ну що ж, не хоче — не треба. А як він до тебе поставився?

— Нічого. Навіть у Крим запрошував.

— Ти, звісно, відмовився... І дарма... — додав, черкнувши коліщатком.

— А ви на моєму боці погодилися б і поїхали?

— Ні. Я б теж відмовився.

— Чому ж тоді дарма?

— Бо так було б розумніше... Пали, — кивнув на коробку цигарок.

— Ви ж знаєте, що я вже кинув.

— Так, так... Не палиш, до хмільного байдужий. — Очі звузились в іронічному прищурі.— Гарний був би зять для Ковальського.

— Шефе, а що коли ми напишемо на початку статті, що автори висловлюють подяку Ковальському за допомогу?

— Дипломатичне, — кинув Садко. Рипнули двері. На порозі з'явився Куліш.

— Привіт колегам! — На ньому була строката чорно-біла теніска. Він сів навпроти Садка, поклавши ногу на ногу.

"Либонь, уже тридцять п'ять колезі..." — подумав Заболотний.

— Як твої справи? Чим займаєшся? — спитав Седенко.

— Асистенствую. Видаю прописні істини за найновітніше досягнення інтелекту.

— А дисертація, кам'яниста стежка науки?

— На біса? Я ж не альпініст.

— Гай, гай... — мовив Садко, присідаючи на підвіконня. — Років п'ятнадцять тому я знав одного молодика, котрий був шалено завзятий до науки. При зустрічах з ним годі було й мову вести про щось інше. То був меткий і дотепний хлопчина. Шкода його... — На худорлявому обличчі Седенка тлів вираз чи то до-кору, чи співчуття.

Куліш зайорзав на стільці, ніби йому стало тісно.

— Слухайте, яка кому користь від того, що ви досліджуєте? Вашому інститутові? Державі? Аби ви не пояснили накопичення германію в бокситах, від цього щось змінилося б? Нічогісінько. Отже, ви егоїсти. Ви займаєтесь тільки тим, що цікавить вас. Ви пнетеся відкривати таємниці природи, але ж ключами від державної скарбниці...

— Таку думку я вже десь чув, — сказав Садко. — Але хай тобі буде відомо, що математичний апарат теорії відносності було створено за півстоліття до того, як ним скористався Ейнштейн.

— Поговоримо про бакалавра, — сказав Куліш. — Сину мій, на кафедрі Гнатенка потрібен асистент по сумісництву. Іван пропонуватиме твою кандидатуру, звісно, коли ти даси згоду…

— А що там треба робити?

— Десь зо три-чотири рази на тиждень вестимеш групи вечірників. Півсотні на місяць матимеш.

Володимир запитливо зирнув на Седенка. Ці півсотні — знахідка. Можна б десь зняти окрему квартиру й одружитися з Оленою.

— А чи вистачить тобі духу, Володю? Подвійне навантаження, — мовив Садко.

— Гадаю, впораюсь, шефе. Оті півсотні мені зараз доконче потрібні.

Куліш підвівся. Руки застромив глибоко в кишені, від чого плечі здавалися ще похилішими.

…Седенко кілька разів кресонув, намагаючись припалити. В коридорі ще чулися кроки Куліша.

— Отакий він був одвіку. В школі, пам'ятаю, захоплювався планеризмом, в інституті — хімією, потім — іноземними мовами. Але цього йому вистачало на рік, на два. — Припаливши нарешті, Садко смачно затягнувся, пустив конус диму. — Наші батьки були товаришами, працювали на одному заводі, навіть в одному цеху. Обидва загинули під час війни… Серед речей мого батька, які приніс у маленькому вузлику один солдат, була ось ця запальничка. — Він тримав на долоні витерту

латунну гільзу, як коштовність. — А Кулішам тільки повідомлення принесли…

IV

Ресторан "Поплавець" зовні нагадував велетенську чарку, в якій вирувало, пінилося, ніби туди щойно хлюпнули чогось шипучого.

Вільний столик стояв у самому кінці зали, біля скляної стіни, крізь яку червоніли жарини бакенів. Під стелею ліниво крутилися опахала. Двоє патлатих молодиків навпроти, добряче вже підхмелілі, слухали транзистор.

Заболотний окинув поглядом столи.

— Що ж тут п'ють? — І побачив на одному із столів цеберко з пляшкою шампанського. Краплини роси притягували погляд немов магнітом. — Отже, ми теж сьогодні питимемо шампанське.

Він помовчав, роблячи вигляд, що пильно розглядає мерехтіння бакенів.

— Бачиш, тут вельми неприємна дата… Мені сьогодні виповнилось двадцять вісім. Це не так уже й мало, до того ж коли твоїй дівчині лише двадцять.

Олена підвелась і швидко поцілувала його.

Хлопець навпроти приречено посміхнувся, лизнув поглядом порожню склянку й поплескав товариша по плечі. Вони, хитаючись, побрели до виходу, тягнучи слідом імпортну мелодію, що хлюпала з транзистора.

На кін піднялися музиканти. Гладкий чолов'яга, що вмостився біля ударника, притягнув мікрофон і гарикнув у нього: "Очи черные..."

— Будь ласка, нам пляшку шампанського, — попросив Заболотний офіціантку, що проходила мимо. — Та щоб у цеберкові з крижинами...

— Далі,— коротко кинула офіціантка. Вона натякала, що не має наміру приділяти їм аж надто багато уваги.

— Чого люди такі злі, Володю? — запитала Олена, коли офіціантка відійшла. — Не скажеш же, що ця наша кельнерка голодна або погано зодягнена... Навіщо злитись?

Володимир провів офіціантку іронічним поглядом. Вона була дуже тілиста, ледь пробиралася поміж столами. "Де я її вже бачив?.. Та це ж завлабораторією, що працює в Ковальського! Правда, молодша років на двадцять і обличчя без тієї жахливої родинки з волосиною, за яку Куліш називає її волохатою жабою, але ж вона, вона! Он як пробирається до буфету, мов носоріг".

— Ти помиляєшся, Олено, вона зовсім не зла. Вона горда. А злою стане через двадцять років.

— Ну навіщо злитися? — повторила Олена. Обличчя її ще більше зблідло, ніби змерзло.

За прозорою стіною пропливав теплохід. З десяток пасажирів, які схилилися над перилами, нагадували жителів якоїсь світлої планети, що пливе чорною порожнечею всесвіту повз пригасаючі зірки-бакени.

...Олена відчула, як свіжить тіло нічне повітря. В голові ледь наморочилось від шампанського. Рука торкалася холодного перила містка, що довгим трапом простягався до набережної. В небі молодий місяць косив хмарки й кидав їх на північ, де вони громадилися чорними

лантухами. Здавалося, коли б не велетенські кам'яниці з освітленими квадратами вікон, оті важкі лантухи розчавили б місто.

— Олено, я вечорами працюватиму, — почула, немов крізь сон, Володимирів голос. — Ми будемо зустрічатися рідше…

"Сам казав, що робочий день до п'ятої". Висотні будинки захиталися під натиском хмар, ось-ось рухнуть.

— Розумієш, я хочу піти десь на квартиру, бо в гуртожитку вже набридло. Але для цього треба гроші. Куліш допоміг влаштуватися на пів ставки у нього в інституті. Вестиму групи вечірників.

— А як же дисертація, Володю? Це забере багато часу.

— Дисертацію вже написано. Затримує реферат.

Була одинадцята. Олена мимоволі позирала на вікна, що цідили світло крізь густі фіранки. Вона вгадувала за ними затишок і злагоду. Чому вони мусять зараз розлучатися й лягати кожен у свою холодну постіль? їй відчинить тітка Марта. Вона не дорікатиме, але, сопучи та позіхаючи, дасть зрозуміти, що не така то вже приємна справа прокидатись опів-ночі. Над ліжком у тітки Марти висять портрети сина та доньки. Вона любить побалакати про своїх дітей, які вже давно роз'їхались і тепер лише один раз на місяць, в день зарплати, згадують про матір, пишучи на звороті грошового переказу кілька слів.

Олена подумала, що коли б вони з Володимиром були одружені, їй би дали квартиру. Тоді б у них був теж свій затишок. Але чи можна йому про це сказати? Відчула раптом, як він здригнувся й на мить зупинився біля прочиненого вікна, звідки лунала дуже знайома мелодія. "Гріг. Пер Гюнт. Але чому він так здригнувся, почувши цю мелодію?"

— Почекаймо хвилинку, Олено.

В блідому світлі неонового ліхтаря мерехтіли нічні комахи, ніби теж були частиною тієї дивної мелодії…

…Хіба минуле так і залишиться невигойною раною? Провів Олену й одразу ж заспішив сюди… Навіщо приїхав знову під це вікно, з якого вже не ллється мелодія Гріга? Чорна рама вікна ховає гірку таємницю. Он дерево, під яким стояв того мрячливого вечора, ось трамвай верескнув на розі. Все, як і раніше, тільки тоді ще не було ліхтарів.

"Дурниці. Які дурниці! — сказав хтось поруч. Він озирнувся, але нікого не побачив. То був його внутрішній голос. — А ти, Заболотний, дурень. Зараз ти схожий на дервіша, котрий у місяць рамазан протинає власне тіло ножем, рве його канчуком на шмаття, скиглячи з болю".

Від трамвайної зупинки поспішав перехожий, окинув поглядом Заболотного, що стояв, зіпершись спиною на ліхтар, розуміюче посміхнувся.

"Бач, тебе мають за п'яничку. Нікому і в голову не збреде, що ти звичайний дурень, який, хильнувши на день свого народження, розкис. Якого біса ти повів Олену цією вулицею?"

Він і сам не знав, чому вони тут опинилися. Тоді, коли йшли порожньою набережною, щось сильніше від нього потягло саме сюди. Він відчував теплу руку — Олена щось тихо розповідала, — але для нього то була рука Віти. А вони поверталися з кіно. "Віта любила ходити в кіно…" Він тоді здригнувся, почувши мелодію Гріга. Йому уявилася Віта, котра сидить на дивані, думає про нього. Вона навмисне поставила цю платівку, бо з нею яскравіші спогади… Раптом у пам'ять ударило згуком розчахнутої кватирки. Ніби побачив білу руку, яка це зробила. Але ні, вікно ніхто не прочиняв, його було прочинено, мабуть, іще звечора.

"Ти, здається, збирався одружитися з Оленою? А чи певен, що це буде порядно? Тобі колись пощастило проникнути в її душу — чисту душу юнки. Вона довірилася тобі без крихти вагань, як святому. Для тебе теж, здавалося, більше нікого не існує, крім неї. Вперше за два роки ти був щасливий. І ось зараз старі почуття, які глибоко ховалися, ніби їх і зовсім не було, пробилися назовні".

Підвів очі. Здавалося, не хмари, а кораблі линуть чорним небом, кожен облитий місячним світлом.

Густою хмаркою налетіли мушки, загули над головою. Він одмахнувся від них, як од думок, та кляті комахи настирливіше опалили обличчя, лізли за комір. Заболотний не витримав, кинувся бігти. Біг униз до набережної, боячись озирнутись. Порожня вулиця го-лосно відлунювала тупіт ніг, здавалося, за ним хтось женеться. Вигулькнув весь у вогнях хребет мосту. Внизу на плесі гойдався місяць, наче кимось кинута в річку скибка дині. "Агов, Заболотний, від кого ти втікаєш? Мушки давно вже залишилися позаду. Може, ти біжиш від місця захоронення твоїх почуттів? А може, там поховані лише ілюзії, і ти втікаєш від них, біжиш назустріч справжнім почуттям? Гай, гай, аби знати, де справжні почуття, а де ілюзії".

Два міліціонери дивились, як біжить згори худорлявий чоловік, аж прилипає до грудей біла сорочка.

V

Олена не натискала на кнопку будильника:

його дзеленчання здавалося їй милим. На кухні торохтіння посуду — тітка Марта готує сніданок. Вона працює прибиральницею в овочевому магазині. Піде на роботу, а через дві години повернеться додому, тулитиме якусь блузку, сидітиме біля телевізора, купленого колись у комісійному.

— Олено, поснідати не забудь, — почулося з коридору. — Смаженя на сковорідці.

У тітки Марти молодий і аж надто дзвінкий голос як на її п'ятдесят років. Прочинились і грюкнули двері.

Олена підійшла до люстра. На неї дивилися стомлені очі, ніби запитуючи: що ж робити? "Аби я знала?.. За звичкою почала водити гребінцем по волоссю. "Може, сказати?" Від цієї думки її бліді щоки запалали. "Як він поставиться до цього?" А очі докірливо дивилися з люстра: "Ти мусила бути обачнішою, — читалося в зіницях. — Оскільки ви не одружені, оскільки ні в нього, ні в тебе немає житла, оскільки він не повинен мати зайвого клопоту, бо закінчує дисертацію. Але ж тоді була тепла липнева ніч і зірки градом билися об намет… І ми були тільки вдвох… І щастя…"

Олена кинула погляд на годинник. Пів па восьму. Почала швидко одягатися.

Була обідня перерва. Муза Семенівна, захопивши свою строкату пляжну сумку, пішла блукати по магазинах. Полуденна спека поступово заповнювала приймальню. Олена витягла з сумочки пакунок із бутербродами, термос. Відвернувши закрутку, ковтнула гарячої гіркуватої рідини. До знайомства з Володимиром вона не вживала чорної кави. Два тоненьких будерброди з маслом і голландським сиром — теж наука Володимира. Вона подумала, що в ній мало залишилося від самої себе, бо навіть у розмові випинаються його слова й думки. Чому, чому вона не має квартири? Вона б варила йому вранці каву, робила для нього бутерброди…

— Олено, звіт віддрукували? — почулося з коридору.

— Віддрукувала, — підвелась, аби віднести папери замові, але той уже сам зайшов до приймальні.

— Я чую запах кави, — кинув оком на нехитрий обід, потім перевів погляд на двері начальника, — Розживуся ковтком?

— Звичайно. Прошу. — Олена взяла з підвіконня склянку.

— А кава таки добра, — промовив, відпивши маленький ковток. — Але ж дрібки цукру не завадило б... І а? Олено?

— Тоді зникнуть пахощі, — мовила несміливо.

— Мабуть, таки маєте рацію, — одразу погодився Григорій Карпович. — Чудово пахне. Як би його й собі навчитися? Не візьмете на себе таку місію?

— Чого ж... Будь ласка. Я зараз напишу, що й як треба робити. Справа вельми проста...

— Ні, ні... Написати — це одне, а от передати власний досвід... — Карі очі прокотилися по її тілу липкими реп'яхами. — То подумаємо, коли й де це зробимо?

"Так ось причина секретарчиних натяків". На мить відчула себе роздягненою. Руки інстинктивно шарпнулись, аби прикритися від того погляду.

Вгадавши її настрій, Григорій Карпович поспішив узяти папери і, виходячи, додав уже не так певно:

— То подумайте, Оленко?

Можливо, колись, іншого часу, вона просто не звернула б уваги на подібні натяки, але зараз... Вона знала інше ставлення до себе... На мить ніби забракло свіжого повітря. Підійшла до вікна. З протилежного

боку вулиці молодиця несла величезний букет флоксів, і в тому букеті Олена ніби побачила заперечення своєму станові. Чомусь пригадався учитель фізики, який прийшов колись до них у десятий клас, зовсім іще юнак, після університету. Що б він не пояснював, завжди дивився на неї обважнілим поглядом, ніби вимагаючи ствердження словам. В його зеленкуватих очах шаленим водограєм плескався молодий глузд, свіжі краплини якого сіялися Е пам'ять стиглими перлинами й залишалися там навічно. Вона й зараз пам'ятає ті уроки, хоч минуло вже чимало часу. Вони призначались їй одній, більше нікому. Після дзвоника він кидав бентежний погляд у її бік, немов прощався лише з нею. Ті перші погляди коханню гупали міцним трунком у дівочу кров, будили незрозумілі ще почуття. Вона бачила, як зітхали однокласниці, коли фізик виходив, вона навіть ловила на собі їхні заздрісні погляди, і це тішило кволе себелюбство дівчини. А одного разу, десь перед випуском, він наздогнав її одну й розпитував про плани на майбутнє. Тоді на вулиці цвів бузок… Зараз чомусь, коли вона бачить сині квіти, їй пригадується учитель фізики.

В тишу ніби почали забивати цвяхи, то були секретарчині кроки, короткі й важкі, немов удари молотка.

— Ти чомусь стурбована, моя дівчинко? — одразу помітила її стан Муза Семенівна.

— Ні, ні. Все гаразд. Та витягла з сумки запальничку й пачку "Феміни".

— В тебе такий вигляд, неначе тебе щойно обікрали. — Вона припалила й, відкинувшись у кріслі, пустила хмарку диму. Сині очі поглядали на прочинені двері в коридорі і поблискували двома фальшивими діамантами.

…Так, вона знала інше ставлення до себе. Вона бачила себе не тільки гарною дівчиною… Володимир відкрив у ній багато такого, чого

немає в інших. Він довів їй, що вона мусить себе поважати. Дарма що їй бракує освіти, вона ще вступить до вузу, Володимир допоможе підготуватись. Раптом відчула, що тіло, яке до цього було ніби збатоговане кропивою, стає прохолодним і чутливим. Із глибокої схованки виходить певність і вже порядкує в свідомості, виганяє рештки розпеченої уяви.

VI

Уже тиждень, як він у відпустці, але яка то відпустка… Думав хоч на кілька днів поїхати до батька—де там… Зараз доводиться працювати більше, ніж будь-коли. Показав дисертацію Іванові, той одразу накинувся, мов кібець, розпотрошив, а потім менторським голосом пояснював слабкі місця. Навіть Садко з ним погодився. Іван таки зубр. Ось зараз замість акуратного стосика безладна купа паперу.

Заболотний вийшов із-за столу, підійшов до вікна. Було після п'ятої. Сонце, немов кульбаба, облетіло білими пушинками-променями, зникло за інститутом. Ці пушинки виблискували на кучугурах хмар, на зелених острівцях. Природа, стомлена серпневою спекою, тепер, здавалося, насолоджувалась прохолодним повітрям осені. Заболотний ковзнув скісним поглядом по безладдю на столі. Зараз би потелефонував Олені, взяв би на водній станції човна, і полинули б вони аж ген до того берега. Там, біля самої води, — старий цвинтар, поріслий кущами бузку, терену, глядиції. Від нетесаних надмогильних брил пахне вічним спокоєм… Та де там? Треба бігти шукати квартиру! Він подумав, що, можливо, це й добре, що дороблять дисертацію випало саме на відпустку, за цей час упорається. "Як я раніше не помітив тих реакцій в йоногенному шарі… Хай Садкові дарується, він мінералог…"

Задзвонив телефон.

— Слухаю… Олено! Добридень! Ні, сьогодні вільний. Зустрінемося, звісно. Я за тобою зайду.

…На заході сонячне проміння гострим промінням протинало хмари. Пройшовши квартал від зупинки, Заболотний опинився в тісній, немов коридор, вуличці. З прочиненого вікна на першому поверсі наріжного будинку долинало стугоніння друкарської машинки…

"Якась бліда. Чи то лампи денного світла обливають блідістю?"

— Посидь хвильку, — показала в куток. Зникла з паперами за дверима начальника.

Під товстим склом — фотокартка молодиці, що стоїть біля куща бузини. Очі звужені в лукавому прищурі. "Муза Семенівна", — здогадався.

Олена повернулася. Слідом — літній чоловік у темному костюмі.

— Мабуть, це і є Володимир, з яким ви розмовляли сьогодні по телефону? — показав той на Заболотного.

Олена кивнула.

— Познайомте ж нас. — Чоловік простягнув руку. — Іван Петрович. Заболотний потис, назвався.

— Отож я сьогодні здивувався, коли почув, що Олена з кимось розмовляє. Це за два роки вперше.

Олена вкинула в сумку гребінець, накрила машинку.

— До побачення, Іване Петровичу.

— Завтра приходьте після обіду. — Начальник закривав кабінет. — І спасибі, що виручили з цим звітом.

Сутеніло. Звідкілясь налетів вітер. Він сірим привидом нишпорив по дахах, шарпав верхівки акацій, віщував осінь.

— Ти йому сподобався, — сказала Олена.

— Звичайна ввічливість.

— Ні, ні. Ти йому сподобався, я знаю.

— Він чимось на Садка схожий. Сухий і згорблений, ніби щойно рюкзак скинув. Правда, у мого шефа густе волосся, та й молодший значно.

— Він удівець, — сказала Олена. — В нього є син. Наступного року інститут закінчує. Бідолаха Муза все життя жде, що Іван Петрович помітить її зітхання.

В кафе "Вареники" не було майже нікого. Крізь прочинені на кухню двері долинало брязкання посуду та балачки дівчат із обслуги. Заболотний помітив, що Олена силкується над кожною ложкою супу. Лице біле, мов крейда.

— Ти не захворіла? — запитав він.

— Ні… Не захворіла, — відказала. Вона неначе боялася відвести очі від тарілки.

На її обличчі була якась непевність. Володимир помітив це ще раніше. "Що трапилось? — майнула тривожна думка. — Невже… Ллє ж коли це так, то чому вона мовчить?"

Олена поклала ложку, ковтнула гарячого какао, до вареників так і не доторкнулась.

— Ходімо, Володю, тут чадно.

Вітер зухвалішав. Він люто шугав у кущах на бульварі, мів асфальт. Олена, здавалося, не відчувала, як куйовдиться її волосся. Взяла несміливо під руку Заболотного, мовчала.

"Запитати? — думав він. — А коли щось інше?"

Вони пройшли мовчки цілий квартал. На перехресті вітер хлюпнув йому в лице запахом Олениного волосся, запахом тієї ночі над струмком.

— Щось трапилось, Олено? — несподівано зірвалося питання.

Вона здригнулась, зняла долоню з його руки.

— Я вагітна, — видихнула.

Хоч Заболотний і сам передчував цю новину, все ж її слова влилися в нього незнаним досі почуттям. Почуттям, що стало останнім щаблем до переходу його в іншу якість. Відповідальність—ось чого бракувало Заболотному. Зараз він цю якість мав. Усе, що було в нього до цього часу, здалося йому незначним. "Людина без відповідальності — неповноцінна. Та людина живе тільки для себе. Вона — егоїст". Відчув раптом, що в ньому прокидається почуття дивовижної єдності з цією біленькою дівчиною, таке сильне почуття, що він відчував Олену частиною свого тіла, частиною свого єства. "Але ж чому в її очах стільки смутку?"

— Тебе це гнітить?

— Ще й як гнітить, Володю…

— Я знаю, тому, що ми не одружені. Зараз же віднесемо до загсу заяву…

— Не це мене бентежить, Володю… Ми не маємо ні кола ні двора. Та й твої наукові справи…

Заболотний відчував, що вона висловлює думки, які гадала почути від нього. Він ладен був заприсягтися, що вона так не думає. Сказав трохи жартома, трохи іронічно:

— Твоїй поміркованості можна позаздрити. Олена мовчала. Вони повернули в тісну вуличку. Віддалік вітер хитав ліхтар. Світло від нього бризкало жовтизною то на брук, то на сіру стіну триповерхового будинку.

В альтанці було темно й затишно. Єдине вікно ледь світилося в кінці двору — тітка Марта, либонь, дивилася телевізор. Заболотний міцно пригорнув Олену.

— Не журись. Усе буде гаразд. Поспитай тітки Марти, чи не візьме ще одного жильця.

Була дев'ята ранку, коли Заболотний прокинувся. Сонячний зайчик весело бавився на картині. Швидко одягнувся, почав голитися. Піймався на думці, що пильно розглядає в люстрі своє обличчя. Колись уже була така ситуація. Він водив електробритвою по сірих щоках, тоді йому гидко було дивитися на себе. А зараз? Зараз він бачив у очах заклопотаність… Ні, зібраність.

На вулиці похолоднішало. Вчорашній вітер неначе вимів із міста все тепло.

Садка Заболотний зустрів у коридорі. Той саме виходив із кабінету начальника відділу.

— Привіт, шефе!

— Здоров! Чого тут тиняєшся? Відпочив би. Вони зайшли до кімнати. Заболотний, розповідаючи Седенкові про вчорашню розмову з Оленою, відчував якесь хвилювання, неначе він сам уперше про це чув. Садко дістав цигарки і запальничку, мовчки припалив:

— Хоч нічого собі дівчина?

— Як на мене, хороша.

Вони сиділи якийсь час мовчки. Садко підкидав на долоні запальничку. Від неї тхнуло бензином. Нарешті сказав, кивнувши на стіл Заболотного, де в безладді лежали папери:

— Щось уже зробив?

— Дві глави.

— До кінця відпустки закінчиш?

— Думаю, що так.

Садко загасив цигарку об фарфоровий тигель, який мав за попільничку, вголос розмірковував:

— Ковальський всім показує ту нашу статтю — нарікає, що його обійшли. Більшість людей знають, що він за один, та знайдуться й такі, що повірять. А це вже, так би мовити, громадська думка… Я ж у цій ситуації мало чим тобі зараджу… — Садко підвівся, став походжати по кімнаті. — Іван добре знає твою дисертацію. Хай би він поговорив з професором Гнатенком. Га? Щоб той став твоїм другим керівником.

Розумієш?.. його авторитет заткне горлянки всім ковальським. Ковальський просто мікроб...

"Седенко офірує самолюбством, адже коли професор Гнатенко стане другим керівником, Садкова частка в цій роботі явно потьмяніє".

Володимир почувався ніяково, хоч і вдячний був Садкові.

— Шефе, обійдемося якось уже самі... Садко Матвійович зупинився посеред кімнати. Його пелехаті брови нагадували кущики сухої трави. Погляд із-під тих брів був швидкий і колючий.

— Я не ревнуватиму, — проказав іронічно Садко. — Навіть от що: я сам піду до Гнатенка — так буде краще.

Мотоpолер звернув із шосе на ґрунтову дорогу, підкотив до самого берега, уткнувшись переднім колесом у пожухлий очерет. На другому боці річки, здавалося, хтось розклав велетенську ватру — мусянжеві верхівки дерев — то язики полум'я. Тільки дим не валить в прохолодне небо.

— Сьогодні ми запалимо прощальне багаття, — сказав Іван.

Заболотний розминав м'язи, що затерпли від подорожі. Двадцять кілометрів їхали майже годину. На синіх клубах моторолера приліпилася пилюка, фара журливо схилилася на бік.

Сьогодні він прийшов до Івана, аби дізнатися, чи Гнатенко проглянув дисертацію. Іван саме виїздив із воріт; помітивши Заболотного, запропонував і йому розвіятись. І ось вони. тут.

Іван скинув шкірянку й шолом. До його волосся, здавалося, теж торкнулась осінь — руде, як і все навколо. Почав збирати і складати на

купу сухий очерет, бур'ян. Окуляри спадали, і він щораз притискав їх. до худого, в ластовинні обличчя.

Заболотний приніс оберемок бадилля з кар-топляного поля, що було віддалік. В повітря заструмила тоненька цівка. Почувся тріск — вогонь поглинав одну стеблину за другою. Ось він добрався до картоплиння, і одразу вдарило клубами білого диму.

— Так, це наше прощальне осіннє багаття. — Іван розпушував палицею бадилля. — Два роки тому ці слова сказала мені одна дівчина. На цьому ж самому місці, в цей же самий день. Після того я її більше не бачив. Наше прощальне осіннє багаття, — повторив Іван. В його словах чулась сумна іронія.

— Ти — і лірика… Щось несумісне, — посміхнувся Заболотний.

— Почуття, хлопче. Звичайні людські почуття…

Якийсь час вони мовчки спостерігали, як звиваються від вогню стеблини немов живі.

— Ти знаєш новину? — Іван блиснув у бік Заболотного скельцями окулярів. — Гнатенка обрали головою Вченої ради.

Заболотний пригадав, як тиждень тому вони принесли з Садком Гнатенкові дисертацію. Той прийняв їх сухо, але роботу взяв, обіцяв проглянути. Кортіло запитати в Івана про долю рукопису, але стримався.

— Мій шеф проглядав твою дисертацію… — знову Іван, ніби читаючи думки.

Заболотний напружено чекав, що він скаже після паузи.

— Робота йому сподобалась. Наговорив купу приємного на вашу з Садком адресу. Підійдеш до нього в понеділок, він сам тобі скаже. — Іван посміхався. Ластовиння на худому виді, здавалося, рухається. — Ти вибач. Я без твого дозволу просив його бути твоїм опонентом… Він погодився.

Володимир нерішуче запитав:

— Він знає, як до моєї роботи ставиться Ковальський?

— Гнатенка не обходить, що там думає Ко-вальський чи ще хтось. У нього є своя думка. Він висловить її на твоєму захисті.

"Отже, захист". Усе виходить краще, ніж хотілося їм із Садком.

Іван дістав з багажника кілька картоплин, кинув їх у багаття. Потім підійшов до берега стромив руки в воду.

— Шкода, холодно. А то б раків наловили. їли печену картоплю. Іван розповідав про своє невдале кохання. Вона — студентка — поїхала за призначенням після п'ятого курсу. Жодного разу не написала. Правда, знайомі вони були лише місяць, але він її сприймав цілком всерйоз. Про все те розповідав, ніби глузував із самого себе…

Сіли на моторолер, коли сонце вже торкалося верхівок дерев.

— Привид пустельних трас, — промовив Іван, плескаючи по фарі моторолера.

Заболотний натяг глибше капелюха, щоб не зірвав вітер. Ним оволоділо дивне почуття, яке тільки приблизно можна назвати радістю. Він розкрив було рота, щоб голосно заспівати, але йому крикнув Іван:

— Тримайся, бакалавре! Даю газу!